

NANSTVENA REVIJA 'LEONOVE DRUŽBE.

LJUBLJANA 1926/27

ETNIK XXI

ZVEZEK 5

Vsebina.

I. Razprave:

- Iz zgodovine majske deklaracijz. — Evžen Jarc 245
Odmevi majske deklaracije. — Fr. Kovačič, Ma-
ribor 267

II. Pregledi:

- Action Française (2. članek). — Dr. Jan. Fabijan 282

III. Slovstvo:

- Cankar, Uvod v umevanje likovne umetnosti. — Rajko
Ložar 290

IZ ZGODOVINE MAJSKE DEKLARACIJE.*

Eugen Jarc.

1. Vsenemški načrti.

Elementarni uspeh majske deklaracije moramo smatrati za reakcijo na nemški imperializem, ki je v razvoju vojnih dogodkov pokazal avstrijskim Slovanom svoje pravo lice. Pregranjanje slovanskega življa ob izbruhu svetovne vojne si je nadelo sicer patriotičen plašč in vsa grozodejstva, ki so jih vršili takrat civilni in vojaški državni organi, so bila naperjena proti »veleizdajalcem«. Interpelacije in govori v avstrijskem parlamentu od 30. majnika 1917 do prevrata nudijo tu ogromen material, ki je za takratni državni režim tako porazen, da se je čulo v delegacijah l. 1917., ko je dr. Korošec izbral izmed grozot le najtipičnejše, soglasno mnenje, da ni čudno, da so se ob takih izgredih državnih organov Slovani odtujili državi.

Ko je vsled vojaških uspehov leta 1915. porasla samozavest militarizma in ž njo tudi vera nemštva v končno zmago, je postalo vsem mislečim avstrijskim Slovanom jasno, da bi pomenila zmaga osrednjih sil zmago nemškega imperializma. V dveh smereh se je izrazila ta ekspanzivnost nemštva. Nemški imperializem je hotel ustvariti silen kontinentalen imperij, ki naj bi segal od Severnega morja do Perzijskega zaliva in ki se naj bi mu pridružile obrobne države (Estonska, Litva, Poljska, Bolgarija in Turčija) kot vazali ali kolonije s tesno gospodarsko, vojaško in politično zvezo. Jedro tega imperija pa naj bi tvorile Nemčija in habsburška monarhija. »Kar leži nad Vislo in Vogezi, med Galicijo in Bodenskim jezerom, to si je treba misliti kot enoto« pravi Naumann, ki je to idejo teoretično globlje

---

* Viri in slovstvo: Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten 1917—1918. — »Slovenec« 1917—8. — »Slovenski Narod« 1917—8. — »Jugoslovan« 1917. — »Ilustrirani Slovenec« 1925, št. 131. — Bibl, Der Zerfall Österreichs, 1924. — I. Dolenc, Razvoj jugoslovanske misli pri Kreku (Čas XX, 137—179). — Lammasch, Woodrow Wilsons Friedensplan, 1919. — Bauer O., Die österreichische Revolution, 1923.

utemeljil in razvil.¹ Kakor je Bismarck v vojni leta 1870. ustvaril nemško državo in ne šele po vojni, tako morajo med vojno zrasti v enoto države, ki ne spadajo niti k angleško-francoski zvezi niti k ruski državi, pred vsem pa se združiti Nemčija s habsburško monarhijo. To bodi jedro srednje Evrope, ki za Avstro-Ogrsko ni stvar čuvstva, ampak neizogibna nujnost, ako se sploh hoče ohraniti. Naumann je razvil organizacijo te državne skupnosti, ki naj sloni na skupnem gospodarstvu. Vojni gospodarski problemi so dokazali, da je treba urediti produkcijo z ozirom na državne potrebe. Isto velja o stališču napram svetovnemu gospodarstvu, carinskim vprašanjem itd., v nacionalnih vprašanjih pa zahteva enoten državni jezik v armadi in prometu.

Ustvaritev srednje Evrope bi bila prva etapa za dosego cilja Berlin—Bagdad in bi pomenila smrt slovanskih narodov v Avstriji, dasi jo je kril zlasti Naumann s stvarnimi gospodarskimi in političnimi argumenti in previdno tipal krog sebe, da ne bi zadel takoj na odpor Slovanov in Madžarov.

Bolj odkrito so pokazali svoje karte avstrijski Nemci. V svoji *Osterbegehrschrift 1916* so razvili en del svojega programa, ki je obsegal: 1. nemški državni jezik, 2. ločitev Galicije, 3. okrožno razdelitev na Češkem. Nemškim narodnim svetom tudi pri nas je bilo naročeno naj sestavijo svoje zahteve in tako so nastali znani »Belange«.² Postavili so sledeča načela:

1. Nemčija in Avstro-Ogrska bosta tudi po vojni navezani ena na drugo in bosta le toliko časa uživali trajen mir, dokler se jih ne bo upal nihče napasti zaradi njiju lastne moči.

2. Predpogoj za močno Avstrijo obstoja v tem, da izvršuje svojo zgodovinsko nalogo in za vso bodočnost ostane to, kot kar je bila ustanovljena: kot nemška predstraža na vzhodu je nositeljica nemške kulture in mora to širiti.

¹ Naumann, *Mitteleuropa*, Berlin 1915, str. 1 ss.

² Pod naslovom »Forderungen der Deutschen Österreichs zur Neuordnung nach dem Kriege« je bil načrt razposlan vodilnim nemškim politikom, da se izjavijo o njem in ga izpopolnijo, že leta 1915. En izvod, ki ga je vrnil dr. Ambrositsch s svojimi opazkami, je zadržal in v naglici prepisal dr. A. Ogrizek, ki je bil takrat vojaški cenzor na pošti v Celju. Tako so bili slovenski politiki že takrat informirani o nemških načrtih.

a) Zato je potrebna najprej popolna izprememba sistema. Avstrija se mora v bodoče nemško vladati. Nemški narod mora dobiti v Avstriji vodilno vlogo.

b) Kot protiutež proti Ogrski se mora avstrijska polovica tesno organizirati kot »cesarstvo avstrijsko«.

c) Predpogoj za to je, da se ustvari nemška večina v parlamentu in država reši slovanskega pritiska. Zato je potrebno, da se izločijo zastopniki Galicije, Bukovine in Dalmacije iz državnega zbora ter sudske in alpske dežele ter Primorska združijo v upravno celoto. Galicija in Bukovina se naj po vojni vsaj začasno podredita vojaški upravi. Isto velja za Dalmacijo, kjer se naj zagotovi nemški interesi z ozirom na pomen, ki ga ima za tujski promet. Pa tudi v teh pokrajinah se morajo zagotoviti pravice nemškega jezika v uradih in uvesti nemščina kot uradni jezik v prometu in omogočiti razvoj nemškega šolstva. Kakorkoli se uredi stališče teh dežel do avstrijskega cesarstva, je treba poskrbeti, da se zagotovi vodilna vloga nemštva v državi.

č) Državna korist zahteva uvedbo nemškega državnega jezika. Nemščina je edini svetovni jezik med avstrijskimi jeziki. Jezikovno vprašanje se mora enotno urediti z zakonom za vse upravno ozemlje in se morajo pravice državnega jezika ter deželnih jezikov točno opredeliti. Državni jezik velja za parlament, za centralne upravne in za najvišje sodne urade. Nemščina je notranji uradni jezik, velja izključno v občevarstvu z avtonomnimi uradi, je izključno uradni jezik v prometu in pri vojaštvu. Vse javne knjige in protokoli se morajo voditi v nemškem jeziku. Tudi v pokrajinah, kjer nemščina ni deželni jezik, uživa vse pravice deželnih jezikov. Znanje nemškega jezika v besedi in pismu je predpogoj za nastavitev pri državnih uradih in pri vseh državnih in nedržavnih prometnih podjetjih. Vsi izpiti za sprejem v državno službo se morajo polagati v nemškem jeziku.

d) Uvedba nemščine v šolstvo mora biti splošna. Uvesti se mora v ljudskih šolah kot učni jezik ali izključno ali poleg drugih deželnih jezikov ali kot učni predmet tam, kjer to želi šolska občina. Šolska oblast pa more tudi sama,

če se ji zdi potrebno, oziroma če je to v korist državi, odrediti otvoritev šol z nemškim učnim jezikom. Nemščina je obliгатni predmet v ljudskih šolah, ki štejejo nad tri razrede, v vseh meščanskih šolah, v učiteljskih in srednjih šolah in v strokovnih šolah, ki jih vzdržuje država. Nemškemu uradniku in oficirju se mora povsod dati prilika, da da svoje otroke poučevati v nemškem jeziku. V nemških krajih se smejo ustanavljati samo šole z nemškim učnim jezikom in event. obstoječe drugačne šole se zapro. V slovanskih in mešanih krajih največ iz političnih propagandnih ozirov ustanovljene srednje šole se morajo omejiti. Ustanavljanje nenemških srednjih in visokih šol je treba preprečiti.

Posebej se bavi načrt z razmerami v sudetskih deželah. Bistveno drugačne so razmere na jugu. Tu je treba zahtevati smotreno politiko, da se čuva dohod do morja. Trst kot prva luka monarhije mora kazati značaj države, tako tudi vse paroplovne družbe z dalmatinskimi vred. Nemški državni jezik mora biti uradni jezik pomorstva. Jezikovne otoke v kronovinah ob poti do Trsta je treba podpirati. V interesu enotne Avstrije je treba tudi pobijati trializem in stremljenja, ki gredo za združitvijo slovenske in hrvatske narodnosti.

e) Obravnavalno svobodo zbornice poslancev je treba omejiti s primerno izpremembo poslovnika in določiti nemščino kot edini poslovni jezik.

f) Volitev delegacij po kronovinah se mora ukiniti. Nemški jezik je poslovni jezik delegacij in uradni jezik skupnih ustanov. Ozemlja pod vojaško upravo nimajo zastopstva v delegacijah. Bosna in Hercegovina se morata postaviti pod vojaško upravo. Slovanom prijazni kurz se mora v Bosni in Hercegovini izpremeniti, nemško šolstvo v teh deželah pospeševati.

g) Zveza z Nemčijo se mora izpremeniti v »Schutz- und Trutzbund«. Med obema državama se mora ustvariti gospodarska in carinska zveza in voditi skupna orientalska politika.

h) Dohod do Adrije mora biti prost in država mora imeti v Sredozemskem morju primeren vpliv. Upreti se mora vsakemu poizkusu, napraviti iz Jadranskega morja »mare clausum«. Gospodarske zveze z Orientom in prijateljsko raz-

merje do Turčije zahteva izpolnitev stare zahteve: zagotovitev dohoda do Egejskega morja, dalje zagotovitev proste plovbe po spodnji Donavi. Zaključek se glasi: »Nemci, združite se v enotni volji, primerno času, v katerem živimo. Dobiti moramo tudi vojno v notranjosti, če hočemo uživati sadove zunanje zmage. Složnim zahtevam nemškega ljudstva se ne more upreti nobena moč v državi, naj bo še tako mogočna, mi jih moramo in jih bomo izsilili.«

Proti tem »Forderungen der Deutschen Österreichs zur Neuordnung nach dem Kriege« ni bilo mogoče nastopiti v javnosti, ker jo je cenzura preprečila. Za skrajni slučaj je pa bilo treba sestaviti konkreten protipredlog, da bi se ob primernem času rešilo, kar je sploh še bilo mogoče rešiti. Ta posel je izvršil takratni sekcijski šef v ministrskem predsedstvu, dr. I. Zolger. Na dr. Krekovo pobudo je šel l. 1916. še pod Stürgkhom pisec teh vrst do njega, in izdelal je popolnoma tajno obsežen elaborat pod naslovom »Ideen zu einem nationalpolitischen Programm der Slovenen«.

Svetovni dogodki so pa prehiteli vse te nemške načrte, ki so nam danes le še dokaz, česa so se avstrijski Slovani lahko nadejali, ako bi bile l. 1916. zmagale osrednje sile.

2. Majska deklaracija v dunajskem parlamentu.

21. oktobra 1916 je ustrelil Fritz Adler, sin znanega voditelja avstrijskih socialnih demokratov, dr. Viktorja Adlerja, v obednici hotela Meissl & Schaden grofa Stürgkha, baje en dan prej, kakor je hotel uvesti nemški državni jezik. Z njegovo smrtjo je padla ovira za sklicanje parlamenta, zakar so se zavzemale vse stranke. Saj so hoteli krogi iz gosposke zbornice že l. 1915. vreči Stürgkha in ga nadomestiti z grofom Sylva-Tarouco, kar se jim pa ni posrečilo, ker se je temu protivil senilni Franc Jožef. Ko je umrl tudi ta en mesec za Stürgkhom (21. novembra 1916), se je zazdelo, da je napočil trenutek, da se sklene takoj mir in država preuredi v zvezno državo narodov. S tem programom, ki mu ga je izdelal njegov kabinetni ravnatelj Polzer, je nastopil Karl vlado, odpustil starega Körberja že 13. decembra in imenoval grofa Clam-Martinica za njegovega naslednika. Sledila je tudi izpremema v zunanjem ministrstvu:

baron Burian se je umaknil 22. decembra grofu Otokarju Czerzinu, zaupniku Franca Ferdinanda. Clam-Martinić se je odločil, da skliče parlament. S tem je oživelo nenadoma politično življenje. Ker je Hrvatsko-slovenski klub moral zavzeti stališče v novem položaju, ga je sklical dr. Korošec na sejo krog novega leta 1917 izven ožjega vojnega ozemlja v Graz. Na seji, ki se je vršila v hotelu Elefant, je večina klubovih članov odobrila do tedaj navezane stike s Čehi³ in je kljub dr. Šušteršičevi izjavi, »da moramo biti napram Čehom skrajno previdni«, sklenila kooperacijo s češko delegacijo. Odslej sta obe parlamentarni skupini delovali paralelno in vzajemno. 7. marca je bila na Dunaju seja predsedstva Hrvatsko-slovenskega kluba, na kateri je klub odločno zavrnil zahteve združenih nemških nacionalcev in kršč. socialcev, ki so zahtevali skupno 16. febr. 1917 oktroya nemških zahtev s § 14., preden se skliče državni zbor. V skupni seji s češkim Svázom se je isti dan popoldne ugotovilo v komunikeju popolno soglasje političnih nazorov. Isto se je zopet podarilo v komunikeju v skupni seji obeh predsedstev 26. aprila. Stališča Hrvatsko-slovenskega kluba tudi ni omajala niti konferenca s Clam-Martinićem (27. majnika) niti še prej avdijenca pri cesarju Karlu (21. majnika).

Državni zbor je bil sklican za dan 30. majnika. Dan prej se je izvršila združitev vseh jugoslovanskih poslancev v enoten klub, ki je bil osnovan na večinskem principu. Združitev se je izvršila tako, da sta dr. Ravnihar in dr. Rybař najprej vstopila v Narodni klub. Hrvatsko-slovenski, Dalmatinski in Narođni klub so se nato 29. majnika dopoldan združili v Jugoslovanski klub. Na seji je poročal dr. Korošec, da hočejo Čehi stopiti pred parlament s posebno izjavo in naglašal, da morajo tudi Jugoslovani formulirati svoje zahteve. V principielni debati se je postavil Prodan na stališče hrvatskega državnega prava, dočim je dr. Rybař izjavil, da bi on za svojo osebo želel, da bi svoj program naslonili na narodnostni princip, ki je modernejši, veliko bolj učinkuje in zmaguje povsod, dočim historično pravo izgublja na veljavi. Sicer je pa tudi on, da se doseže soglasje v nastopu, pripravljen, pridružiti se izjavi za hrvatsko državno pravo. Po tej izjavi je načelnik dr. Korošec

³ Poleti 1916 se je zdravil dr. Krek v kopališču Poděbrady. Tedaj je s posredovanjem svojega starega prijatelja in zadružnega sodelavca Sedláka stopil v zvezo s Staněkom in drugimi češkimi politikmi.

konstatiral, da je doseženo soglasje in treba le še izjavo stilizirati. To je storil v ta namen izvoljeni odbor (Korošec, Biankini, Prodan, Rybař, Jarc, Laginja, dr. Pogačnik, Smodlaka). Izjavo, kakor jo je stiliziral odbor, so drugi dan podpisali vsi klubovi člani, ki so bili na Dunaju. Dr. Vukotič jo je podpisal pozneje, ko je prišel na Dunaj, dr. Gregorin je bil v inozemstvu, Grafenauer pa takrat še v ječi.

Tako je bilo vse pripravljeno za zgodovinski dan 30. majnika. Clam-Martinić je sicer skušal še tik pred sejo parlamenta pregovoriti dr. Korošca, naj počaka z deklaracijo do prestolnega govora, a brez uspeha. Ob natrpanih galerijah je prečital, ko se je izvršila volitev predsedstva (dr. Groß predsednik, German, Juđd, Pernerstorfer, vitez Pogačnik, Romanczuk, Simonovič in Udržal podpredsedniki) in rediteljev ter prečitali razni cesarski ukazi in dolga vrsta cesarskih naredb po § 14, načelnik češkega Sváza S t a n ě k, obdan od čeških in jugoslovanskih poslancev, ob napeti pozornosti vse zbornice najprej češko in potem nemško deklaracijo češkega Sváza:

Delegacija češkega naroda je uverjena, da je sedanja dualistična oblika na škodo skupnim interesom ustvarila gospodujoče in tlačene narode in da je nujno potrebno, da se odstranijo kakršnekoli nacionalne predprave in zagotovi razvoj vsakega naroda na korist celi državi in dinastiji s preuredbo habsburško-lotarinske monarhije v zvezno državo svobodnih in enakopravnih narodnih držav. Ko se torej v tem zgodovinskem trenutku opiramo na naravno pravo narodov do samodločbe in prostega razvoja, ki ga podkrepljujejo pri nas tudi še zgodovinske, z državnimi akti priznane pravice, bomo stremeli na čelu našega naroda za tem, da združimo vsa plemena češkoslovaškega naroda v demokratično državo, pri čemer ne smemo prezreti tistega češkoslovaškega plemena, ki živi strnjeno ob zgodovinskih mejah naše češke domovine.

Za Staněkom je govoril dr. Korošec najprej v srbsko-hrvatskem jeziku, nato pa slovenski in prebral končno v nemškem jeziku sledečo izjavo:

Podpisani poslanci, združeni v Jugoslovanskem klubu, izjavljajo, da zahtevajo temeljem narodnostnega načela in hrvatskega drž. prava, naj se vse zemlje monarhije, v katerih bivajo Slovenci, Hrvati in Srbi, združijo pod žezlom habsburško-lotarinske dinastije v samostojno državno telo, ki bodi prosto vsa-

kega narodnega gospostva tujcev in zgrajeno na demokratičnem temelju. Za uresničitev te zahteve svojega enotnega naroda bodo zastavili vse svoje sile.

S tem pridržkom se bodo podpisani udeleževali parlamentarnega dela.

Dr. Baljak	Dr. Korošec
Dr. A. Gregorčič	Dr. M. Laginja
Dr. Krek	Dr. Karl Verstovšek
Dr. Sesardič	Fon
Dr. Fr. Jankovič	Dr. A. Dulibič
Šusteršič	Dr. Benkovič
Vjekoslav Spinčič	Juraj Biankini
Dr. Otokar Rybař	Dr. V. Ivčević
Dr. Vladimir Ravnihar	Dr. A. Tresić-Pavičić
Evgen Jarc	Fr. Demšar.
Dr. Ivo Prodan	Prof. J. V. Perić
Janez Hladnik	Dr. Josip Smodlaka
Franc Pišek	Jaklič
Ivan Roškar	Jos. vitez Pogačnik
Jos. Gostinčar	Dr. Lovro Pogačnik
Mihael Brenčič	Dr. Melko Čingrija

Posebno izjavo je podal nato češki poslanec Kalina, za njim pa je rusinski poslanec Petruszewycz v imenu svojih tovarišev podal ugovor proti združitvi ukrajinskih pokrajin z Galicijo in Lodomerijo, zlasti še proti nameri, da bi ostalo ukrajinsko ozemlje strnjeno s poljskim in se temu dala posebna avtonomija.

Proti izjavam slovanskih zastopnikov se je izrekel kot govornik nemške nacionalne zveze in krščanskih socialcev Pacher: Češko državno pravo, po katerem se naj bi milijoni Nemcev stisnili v novo državno tvorbo, za Nemce ne obstoja. Vsak poizkus obuditi češko državno pravo, ki nasprotuje pravici čeških Nemcev do nacionalne samouprave, bo zadel na najhujši odpor vseh Nemcev v državi. Tudi državno-pravna stremljenja, ki so se pokazala neprikrito v izjavi jugoslovanskih poslancev, bodo zadela na odločen odpor vsega avstrijskega nemštva. Najostreje pa obsojamo, da so se zastavila ta

vprašanja baš sedaj, ko je svetovna vojna dokazala, kako potrebna je močna, enotna celotna država.

Končno je izjavil za Poljsko kolo **L a z a r s k i**, da bo poljski klub z ozirom na podane izjave kakor tudi o poljskem vprašanju sploh v zmislu soglasnega sklepa v Krakovu dne 28. majnika 1917 gledé združene neodvisne Poljske preciziral svoje stališče v pripravnem trenutku.

Na vse te izjave je obljubil Clam - Martinic svoj odgovor v eni izmed sej po prestolnem govoru.

Drugi dan se je vršila slovesna otvoritev parlamenta s prestolnim govorom. V tem so zanimivi sledeči odstavki. Cesar poudarja, da je njegova trdna volja, izvajati svoje vladarske pravice v res ustavnem duhu, čuvati zvesto svoboščine državnih osnovnih zakonov in državljanom prepustiti tisti delež na državni moči, ki ga predvideva obstoječa ustava. Uverjen je, da ne more oživeti ustavno življenje po brezplodnosti prejšnjih let — brez ozira na rešitev gališkega vprašanja, ki je zanj že njegov prednik pokazal pot — če se ne preuredé ustavne in upravne podlage vsega javnega življenja v državi kakor v posameznih kraljevinah in deželah, posebno na Češkem. Upa, da se bo kmalu posrečilo, ustvariti predpogoje, da se v okviru enotne države in ko se zagotove zanesljivo njene funkcije, omogoči svoboden nacionalni in kulturni razvoj enakopravnih narodov. Zato se je vladar odločil, odložiti svojo prisego na ustavo do tedaj, ko bodo položeni temelji za novo močno, srečno Avstrijo za generacije na zunaj in na znotraj. Končno še poklon Ogrski: poslanci se naj trudijo za zvesto skupnost z deželami ogrske krone, ki se je preizkusila kot podlaga za moč monarhije. Na ta prestolni govor je dr. Krek odgovoril že v seji 5. junija v poslovniški debati precizno: »Prvi politični akt v sedanjí seziji je bil prestolni govor. Vsebina tega govora, ki je zanj odgovorna vlada Clam-Martinic, je kratko tale: mi, vlada Clam-Martinic, si hočemo pustiti prosto pot, da prelomimo ustavo, mi, vlada Clam, zato nočemo, da nosilec krone stori zaobljubo na ustavo, kakor je določena v državnem osnovnem zakonu, da imamo jaz in stranke, od katerih imamo vsakdanji kruh, ko pride po našem mnenju pravi trenutek, v dobi brez ustave in parlamenta, prosto roko

za oktroa. Mi pa hočemo, da parlament soodloča v vseh vprašanih, tudi glede državnega jezika, tudi glede ločitve Galicije in tudi glede okrožne razdelitve na Češkem. Zato moramo ugotoviti silno nevarnost, ki tiči v stališču te vlade do ustave in protestirati.« Pri prvem čitanju proračunskega provizorija je končno Clam-Martinic v seji 12. junija razvil svoj program. Svetovna vojna je vzbudila nacionalne strasti in to se čuti iz raznih izjav v otvoritveni seji. Izrazila so se nacionalna in avtonomna stremjenja še z večjo silo in enostranostjo kakor sicer. Toda nauk, ki ga je podala ta vojna, je drugačen. Zato se mora vlada zavarovati proti obravnavanju političnih zvez, ki segajo v področje zaveznih sil ali v področje druge države monarhije. Ugovarja tem programom, ker bi njih izvedba povzročila še neznosnejše razmere in boj brez konca. Skupno sožitje nalaga narodom, ki so našli v državi zaščito svojega nacionalnega obstanka, da se odreko višku (summum) nacionalnega udejstvovanja.

Dr. Korošec je v debati poudaril: »Želimo, da je jugoslovanska kritekla v tej vojni za našo boljšo bodočnost. Združili smo se poslanci v enem klubu in kličem ljudstvu, naj se i ono združi. Grožnje bodo prišle, sladke vabe jim sledile: mi ostanemo naši misli zvesti — ne vdamo se. Sedanje ministrstvo istoveti svoje avstrijanstvo z nemštvom. Ta zamenjava je že v začetku vojne zagrenila mirno sožitje v monarhiji. Slovanski narodi ne bodo nikdar pozabili takratnih preganjanj. Ob vpoklicih k vojakom so bili vsi narodi enaki, na bojnih poljih ni razlike, zato tudi ne dopustimo razlike v političnih pravicah. Enega vprašanja ni omenil ne prestolni govor, ne Clam: jugoslovanskega vprašanja! Mi nočemo, da se dalje zatiramo, mi hočemo svobodo v okviru monarhije. Slovenci, Hrvatje in Srbi hočejo živeti in sodelovati v enotni skupnosti!

Clam-Martinicu se ni posrečilo spraviti budžetni provizorij pod streho, podati je moral ostavko 23. junija in njegove skrite namere so padle pod klop. Bivši Karlov učitelj, Seidler, je bil njegov naslednik in sestavil uradniški kabinet. V začetku je pokazal dosti dobre volje. Zato je glasoval Jugoslovanski klub za provizorij, dočim ga je češki Sváz odklonil. Amnestija 2. julija

je osvobodila poleg drugih tudi dr. Kramača in Grafenauerja in je izzvala silen odpor v nemških krogih. Poseben ustavni odsek se naj bi bavil s preureditvijo države, seveda le avstrijske polovice, s čimer je bila že onemogočena rešitev jugoslovanskega vprašanja. Izmed Jugoslovancev so bili izvoljeni v ta odsek Korošec, Krek, Smodlaka in Vukotič. Med tem je Seidler začel akcijo za parlamentarno vlado, ki naj bi izvedla revizijo ustave po načelu: narodna avtonomija z razdelitvijo okrožij in ohranitvijo deželnih mej. Toda poizkus, sestaviti iz velikih strank tako vlado, se je izjalovil. Med tem se je izravnilo tudi nasprotje, ki se je po glasovanju o budžetnem provizoriju pojavilo med Čehi in Jugoslovani. Dne 21. avgusta l. 1917. je bilo imenovano novo stalno ministrstvo s Seidlerjem kot predsednikom in poleg drugih z dr. Žolgerjem kot prvim Slovencem-ministrom v Avstriji. Kakor je jugoslovanska delegacija odbila prej ponudbo, da se ustanovi nekako Ilirsko kraljestvo, tako je kljub temu imenovanju vztrajala na stališču majske deklaracije, dobro vedoč, da »nima avtonomija brez državne konkretne oblike pogoja za življenje« (Krek v Hrvatski Državi št. 2). To stališče je dobilo krepko oporo v skupni izjavi obeh vodilnih slovenskih strank — ki jo je prvi podpisal škof Jeglič — 15. septembra, kjer se naglašaja solidarnost z majsko deklaracijo. Majska deklaracija je bila s tem proglašena kot naš minimalni program! S tem je pa bilo podano taktično stališče Jugoslovanskemu klubu v jesenskem zasedanju, ki se je začelo 25. septembra. V svoji programatični izjavi se je izrekel ministrski predsednik za avtonomijo v okviru kronovin in proti češki in jugoslovanski deklaraciji ter za neokrnjeno ohranitev dualizma. Posledica tega je bila, da se je Jugoslovanski klub izrekel za najostrejšo opozicijo. Dr. Krekov pogreb, ki je dokazal, »kako globoko je vkoreninjena misel na lastno državo v slovenskem narodu« (Staněk ob Krekovem pogrebu), je pokazal slovenskim poslancem pot naprej. Zato je dr. Korošec izjavil v seji 19. oktobra, da so Jugoslovani odločeni izvojevati skrajni boj proti sistemu, ki ni napram jugoslovanskemu problemu samo pasiven, ampak celo sovražen. Seidlerju je bil odklonjen šestmesečni provizorij in dovoljen le štirimesečen.

Korak dalje je pomenjala skupna izjava čeških in slovenskih zastopnikov, podana v delega-

cija h 6. decembra 1917.: Naš narodni razvoj more biti osiguran le, ako bo priznana pravica samoodločbe naših narodov v najpopolnejši meri, splošno, očitno, jasno in brez zahrbtnosti in ako bodo podane nepreklicne, nedvoumne, popolnoma obvezne garancije, da se bo ta pravica vzela v razpravo brez odloga.

8. januarja 1918 je razglasil Wilson znanih svojih 14 točk o programu za svetovni mir. Deseta točka se glasi: Narodnostim Avstro-Ogrske, ki se jim naj zaščiti in zagotovi mesto med narodi, bi bilo treba dovoliti kar najsvobodnejšo priliko, da razvijejo svojo avtonomijo. Dva dni prej, na praznik svetih treh kraljev, so zborovali v Pragi češki državni in deželni poslanci in izdali poseben manifest češkemu narodu, ki je prvotno ves zapadel cenzuri. V njem so proglasili, da mir, ki češkemu narodu ne bi prinesel pravice in svobode, bo zanj začetek novega boja. Zato oglašča češki narod svojo samostojnost in prosveduje proti preziranju pravice narodov do samoodločbe.

Pogajanja za mir v Brestu Litowskem in velika gladovna stavka industrijskega delavstva, vsi ti dogodki so prisilili Seidlerja, da je sklical najprej proračunski odsek. Glavni predmet razprave je bila ruska zahteva po samoodločbi narodov pri odločevanju o miru. Češki in slovenski poslanci so zahtevali isto za svoja naroda. 22. januarja se je končno sestal plenum državnega zbora. Seidler je izjavil v odgovoru na razne interpelacije, da so deklaracije 30. majnika sicer šle preko okvira konkretnih ustavnih določb in jih je bilo treba zlasti grajati, ker so se izjavile zoper integriteto dežel ogrske krone, vendar so se pa ozirale na koristi dinastije in cele države in kazale značaj, ki se da še združiti z osnovnimi dinastičnimi pojmi avstrijanstva. Dasi se ne strinja s temi nazori, vendar si je zamislil možnost sodelovanja med vlado in pripadniki onih deklaracij. Praška resolucija (6. jan.) pa ima popolnoma drug značaj, postavlja se na mednarodno stališče in zasleduje svoje posebne partikularne namene med Avstrijo in njenimi sovražniki. Zato jo mora vsak Avstrijec zavriniti z ogorčenjem in se mora vsaka vlada boriti proti njej. V dolgi debati, ki jo je izzval kompleks teh vprašanj, je dr. Korošec izrazil solidarnost Slovencev s Čehi tudi sedaj, ko je vlada nastopila oficielno proti njim in ponovil zahteve majske deklaracije. Isto je izjavil v

delegacijah 24. januarja napram grofu Czerninu, ki je odklonil 10. točko Wilsonovo, češ, da ima Avstrija najbolj demokratičen parlament, ki ima pravico, da odloča o notranjih zadevah. »Mi se tudi ne mešamo v ameriške stvari in tako tudi ne želimo varuštva kake zunanje države.« Dr. Korošec je protestiral proti trditvi, da je ustavna ureditev monarhiji jamstvo za svoboden razvoj narodov. V interesu splošnega miru se ne bo moglo zabraniti narodom samoodločevanje. — Bele lise, ki so se od tega časa vedno pogosteje ponavljale v slovenskih opozicionalnih listih, so kazale, da se poostruje vladni kurz proti zahtevam Jugoslovanov. Ko Seidlerju ni uspelo, da bi dobil večino za budžetni provizorij, je podal 7. februarja demisijo, ki pa ni bila sprejeta.

Med tem je Wilson v svoji poslanici kongresu 12. februarja z ozirom na govor Czernina in nemškega ministrskega predsednika Hertlinga še točneje označil svoja načela: Hočemo, da dosežemo nov red med narodi, ki bo zgrajen na vse obsega-jočem načelu pravice in pravičnosti in ne samo miru, ki bi ga sestavljali šivi in krpe. Svetovni mir zavisi od tega, da se pravično rešijo vsa različna vprašanja, ki se vsako zase ali v celoti tičejo celega sveta. Pravica samoodločbe ni zgolj puhlica, marveč tvori imperativno načelo, ki ga bodo v bodoče držav-niki prezirali le na lastno nevarnost. Združene države nimajo nikakega povoda, da bi se vmešavale v evropske zadeve. Zdru-žene države pa ne vidijo nobenega pota, ki bi vodil k miru, dokler se ne odstranijo vzroki vojne. Sedanja vojna korenini v tem, ker se niso vpoštevale pra-vice malih narodov in plemen, katerim je manjkalo sloge in moči, da bi bili uveljavili svoje zahteve po lastni državni pripadnosti in po lastnem oblikovanju svojega poli-tičnega življenja. Končno zahteva, da se uporabi načelo, da se narodi in pokrajine ne smejo od ene državne oblasti pro-dajati drugi, kakor da so blago ali zastavljen predmet v igri, celo v veliki igri, ki jo sedaj obsojajo vse ostale sile.

Da izide iz zagate, v katero je zašel, je dal Seidler izdelati nekak nov ustavni načrt. Svoje stališče je obrazložil v proračunski razpravi, kjer je kot jedro ustavne izpremembe proglasil avtonomijo v deželnih mejah. Glede jugoslovanskega vprašanja je izjavil, da nihče ne more zanikati, da to vprašanje obstoja. »A gre za to, da se dobi taka rešitev, ki popolnoma

ali v celoti odgovarja aksijomu zvestobe nasproti dinastiji in državi. Na tem edino mogočem temelju je vlada rada pripravljena, da v okviru svojih pravic začne razpravljati o jugoslovanskem vprašanju; seveda se mora nastopati sporazumno z vsemi prizadetimi činitelji, da se varujejo upravičene zahteve soprizadetih avstrijskih narodov.« Ta izjava ni mogla izpremeniti opozicionalnega stališča, ki ga je že v seji 6. marca označil dr. Ravnihar. Seidler je dobil provizorij, ker so se Poljaki odstranili od glasovanja.

V parlamentarnih počitnicah je grof Czernin govoril 2. aprila dunajskemu občinskemu svetu o položaju. Obrnil se je zlasti proti Čehom, češ, da njih voditelji sklepajo resolucije, ki niso niti z lasom več zvezane z državno mislijo, in govore govore, ki jih ni mogoče drugače tolmačiti, kakor da kličejo inozemstvo, naj nadaljuje boj. Zato kliče Madžare in Nemce v boj proti veleizdajalcem! Ta govor je končno odbil nenemške narode, dasi ni zadel neposredno Jugoslovance. Tendanca mu je pač bila, da razbije enoten blok Čehov in Jugoslovance. Ti so spoznali, da je imel prav Robert Cecil, ki je dejal, da je sedaj jasno, da zastopa Czernin pruske ideale in prusko politiko. Czernin je sicer zaradi Sikstove afere moral 14. aprila odstopiti, a njegov afront je še tesneje združil Čeha in Slovence, kar je pokazalo češko protestno zborovanje 13. aprila. Zastopniki obeh narodov so si prisegli zvestobo po govoru Jiraskovem. Dr. Korošec je izjavil: »Skupno smo trpeli, skupno se bojujemo, skupno bomo zmagali!« Koncem aprila 1918 je začel Seidler pogajanja z nemškimi voditelji, na kar so odkrito izjavili Čehi in Jugoslovanci, da v tem slučaju odpovedujejo zvestobo prestolu in državi. Nemci so zahtevali omejitev svobode tiska in zborovalnega in društvenega prava. Uradniki in duhovniki, ki delajo za deklaracijo, se naj preganjajo. Dalje so zahtevali nemško navtično šolo v Trstu. Seidler je segel po skrajnem sredstvu in odgodil parlament ter je to utemeljil 4. majnika s posebno izjavo, v kateri je govoril tudi o jugoslovanskem vprašanju. Ne ve, da-li se bo kdaj ustanovila jugoslovanska država; izključeno to pač ni, toda tukaj o tem govoriti ni mogoče, ker ne prihaja v poštev samo Avstrija, marveč tudi Ogrska in Bosna. Ako bi taka državna tvorba nastala — seveda se more govoriti le o taki, ki bi bila pod žezlom Njegovega Veličanstva in bi tvorila ne-

razdružljiv del monarhije — ne bo izšla iz mirovnih pogajanj in predvsem ne bo obsegala tistih delov avstrijskega državnega ozemlja, ki leže na poti do Adrije in ki so v tesni zvezi z nemškim jezikovnim ozemljem.

Na to odgoditev parlamenta so odgovorili češki in jugoslovanski poslanci, da je s tem činom prevzela vlada za razvoj političnih in aprovizijskih razmer svojo popolno odgovornost. Vsak enostranski poizkus rešitve ustavnega vprašanja pomeni resno poslabšanje položaja in ne otežuje samo te, ampak tudi vsako bodočo vlado. Nikdar se ne bodo podvrgli oktroaju kakor tudi ne administrativnim odredbam.

Dr. Žolger je demisioniral 6. maja 1918 prostovoljno kot odgovor na novi kurz Seidlerjev. Začela se je vratolomna notranja politika. Začela se je doba Volkstagov. Dunajski občinski svet se je izrekel 14. majnika, da smatra ustanovitev jugoslovanske države, kakršno zahteva deklaracija 30. maja, za resno nevarnost obstoju monarhije. Čehi so opetovano svarili Seidlerja, Trnka in Žolger sta prišla k cesarju 10. majnika posebej v avdienco, da opozorita na težke posledice oktroaja. Še enkrat se je dokumentirala srčna zveza Čehov in Jugoslovancev v majskih dneh ob 50 letnici češkega narodnega gledališča. Slovenski, češki in poljski časnikarji so sklenili resolucijo: Dvigamo roke in se obvezujemo s slovesno in nepreklicno obljubo! Vse, kar imamo in kar zmoremo, posvečujemo osvobojenju vseh narodov in zgradbi države združenega naroda češkoslovaškega, države združenega naroda jugoslovanskega in države združenega naroda poljskega. Začele so se persekucije, manifestacijski shodi so bili prepovedani, časopisi cenzurirani. Pojmi so se zmedli, v državi je postalo soparno. 25. majnika je sprejel cesar Nemce in Nemčurje iz južnih dežel pod vodstvom Orniga in Linharta. Na Češkem se je uvedla razdelitev po okrožjih. V Trstu so dobili Nemci nemško navtično šolo. Ko so se pa izrekli Poljaki za parlament, je Seidler 23. junija podal demisijo. Po dolgem obotavljanju je Seidler ostal in državni zbor je bil sklican za dan 16. julija. Navzlic svojemu nevdržljivemu stališču je vztrajal Seidler do otvoritvene seje, v kateri so češki poslanci vložili obtožnico zaradi zlorabe § 14. V svojem govoru se je zavzel Seidler za nemški kurz v Avstriji, češ, če je v Avstriji sploh kak političen kurz, more to biti samo tak, da da upravičenim interesom nemškega naroda v Avstriji

zaščito. Obtožba sicer ni bila odkazana odseku, vendar je moral Seidler 22. julija 1918 pasti, ker se mu ni posrečilo, dobiti večino za provizorij. Novi ministrski predsednik Hussarek je skušal napram Jugoslovanom zavzeti bolj pomirljivo stališče, ni pa preklical nemškega kurza in sploh ni v ničemer dokazal, da bi bilo njegovo stališče do Jugoslovanov sprejemljivo. Kurz na jugu je ostal neizpremenjen, cenzura se ni omilila.

V slovanskih dnevih 16.—18. avgusta 1918 se je ustanovil v Ljubljani Narodni svet, vršilo se zborovanje slovanskih politikov in odkrila v Št. Janžu spominska plošča dr. Kreku. Ti dnevi so dokazali, da se deklaracijsko gibanje ne da ustaviti z zapori in policijo.

Razmere so silile, da so se vršili medtem neprestani posveti vodilnih državnikov obeh državnih polovic o jugoslovanskem vprašanju. Rešili ga niso. Ko se je nahajala država že v agoniji, je Hussarek v seji 2. oktobra 1918 govoril o Bosni in Hercegovini (!). Izrekel se je za spojitvev Hrvatske in Slavonije z Bosno in eventualno z Dalmacijo. V debati mu je zaklical dr. Korošec, da avstrijska vlada ni upravičena, da govori v imenu zatiranih narodov. Pred vojno bi se mor da zadovoljili z avtonomijo, sedaj je pa prepozno. Zahtevamo popolno svobodo ali smrt. Čehi so se od 8. oktobra absentirali iz parlamenta. Proces razkrajanja se je začel. 12. oktobra je bil dr. Korošec zadnjič pri cesarju — bilo je prepozno! Cesarjev manifest 16. oktobra, v katerem je obljubil »svojim zvestim narodom« preosnovo Avstrije v zvezno državo, ni mogel ničesar več izpremeniti.

Problem, ki ga ni znala rešiti Avstrija, je rešilo jugoslovansko ljudstvo v svoji svobodni državi.

3. Razmah deklaracijskega gibanja in avstrijski režim.

Idejo majske deklaracije si je osvojil ves slovenski narod v kratkem času. Svoje soglasje z nastopom svoje delegacije so začele polagoma izražati posamezne občine, zbori duhovščine, dijaštvo. Na široko in globoko se je pa razmahnilo deklaracijsko gibanje po veličastnem pogrebu dr. Krekovem 13. oktobra 1917. Izrednega pomena je bila že prej izjava 17. septembra 1917, ki jo je prvi podpisal škof Jeglič, za njim pa zastopniki Slovenske ljudske in Narodno napredne stranke ter krščanske

delavske demokracije. V zimi 1917/18 so prihajale dan za dnevom pritrdilne izjave občin, korporacij itd. na Jugoslovanski klub. Menda ni občine na Slovenskem, ki se ne bi bila izrazila za majsko deklaracijo. Žal, da so vse te izjave, ki so se hranile v klubovi sobi v dunajskem parlamentu, s sejnim zapisnikom vred izginile. Ohranile so se edino knjige, v katerih je zbranih do 200.000 podpisov slovenskega ženstva, čigar zastopnice so jih izročile slovesno dr. Korošcu 24. marca 1918. Spomladi l. 1918. so se pa začele v mesecu marcu javne manifestacije, ki so se razvile v posamezne velike tabore, kakor jih pozna slovenska zgodovina le leta 1867. Kot kronisti naj zabeležimo najvažnejše deklaracijske shode:

- 10. marca. Krško (govornika dr. Korošec in Hladnik).
- 10. marca. Škofja Loka (Jarc, dr. Triller).
- 10. marca. Kamnik (dr. Tavčar).
- 17. marca. Št. Ilj pri Velenju (dr. Verstovšek).
- 17. marca. Žalec (ogromen tabor z 8000 udeleženci, dr. Korošec, dr. Ravnihar, Peršič, Budisavljevič).
- 26. marca. Ljubljana: izročitev 200.000 podpisov slovenskega ženstva.
- 7. marca. Št. Janž—Dravograd (dr. Korošec, dr. Verstovšek). Koroški nemškutarji so hoteli ta shod razbiti, pa so odnesli krvave glave.
- 5. maja. Postojna (velik tabor, dr. Korošec, dr. Pogačnik, dr. Ravnihar, dr. Rybař).
- 12. maja. Bizeljsko (dr. Korošec, dr. Benkovič, dr. Jančkovič, Šegvič).
- 19. maja. Trbovlje (dr. Benkovič, Čobal, Časl).
- 20. maja. Rakovnik (dr. Korošec, dr. Rybař).
- 26. maja. Št. Vid nad Ljubljano (največji tabor, kar jih je bilo v Sloveniji, 20—30.000 udeležencev, dr. Korošec, A. Kristan, dr. Novak, dr. Pogačnik).
- 30. maja. Družmirje—Šoštanj (dr. Korošec, dr. Verstovšek).
- 9. junija. Metlika ozir. Brod ob Kolpi (Jarc, dr. Ravnihar).

Proti deklaracijskemu gibanju, ki ga je tolerirala avstrijska vlada z ozirom na »habsburški okvir«, so nastopili nemški poslanci alpskih dežel. Markhl se je že novembra 1917 pritožil pri ministrskem predsedniku, »da sme jugoslovansko časopisje vseh strank neovirano razmotrivati namere jugoslovanskih parlamentarnih voditeljev, izražene v majski deklaraciji, in jih pro-

pagira na naravnost sumljiv način. Ta popustljivost cenzurne oblasti povzroča, da se je izvršil preobrat v mišljenju slovenskega kmetskega prebivalstva južne Štajerske, ki je doslej živelo v miroljubnem sporazumu z nemškimi soprebivalci«. Tako slove ta pasus v dopisu deželnega predsedstva policijski direkciji v Ljubljani 18. novembra 1917, v katerem je bila le-ta pozvana, naj poroča o pisanju slovenskega časopisja glede državnopravnih aspiracij Jugoslovanov. V odgovor z dne 20. novembra, ki se je slučajno ohranil v policijski direkciji poleg nekaterih drugih zanimivih aktov, dočim so vse spise politične vsebine ob prevratu na deželni vladi sežgali, se sklicuje na poročila v prejšnjih mesecih in izjavlja: Tukajšnje slovensko časopisje, zlasti »Slovenski Narod« in »Slovenec«, se zavzema z vso odločnostjo za uresničenje namer, označenih v deklaraciji in zametava radikalno vsako misel, da bi se njihov ideal dosegel stopnjema. Da zatre tako obravnavanje, nima policijska direkcija nikakega zakonitega sredstva, ker se gibljejo razmotrivanja po besedah v okviru dinastične zvestobe. Kjer je šlo časopisje predač, zlasti kjer je več ali manj jasno apeliralo na antanto, so se dotična mesta zabranila.

Ko bi bil moral biti parlament majnika 1918 zopet sklican, je Seidler 5. majnika sklical konferenco načelnikov strank in tam podal svojo izjavo, v kateri je pod nemškim pritiskom govoril tudi v deklaracijskem gibanju. Dejal je izrečno: »Vseh za tem stremečih blagohotnih prizadevanj pa agitacije, ki hujskajo narodnosti drugo proti drugi, ki zastrupljajo medsebojne odnošaje plemen in s tem škodujejo in ogrožajo državno življenje — ne morejo pospešiti, marveč jim le škodujejo. Take agitacije se morajo v državnem interesu omejiti. Ne govorim o stvarnih, mirnih razpravah o jugoslovanski državi, toda hujskajoče agitacije so nemogoče, so nevarne miru v državi. Proti takim agitacijam, ki so nevarne miru med narodnostmi, hoče ministrski predsednik nastopiti z zakonitimi sredstvi, pri čemer je ob sebi umljivo, da se enake agitacije tudi na nemški strani ne morejo trpeti. Enaka pravica za vse!«

Po tej izjavi je vlada skušala zatreti agitacijo za jugoslovansko državo. Dne 15. majnika 1918. je izšel odlok na vse politične oblasti, ki pravi izrečno: V seji načelnikov 3. maja je izjavil ministrski predsednik, da ne bodo nikdar pripadali jugoslovanski državi, če se sploh kedaj

stvari, tisti deli Avstrije, ki leže ob poti do morja in so tesno zvezani z nemškimi jezikovnim ozemljem. Vso agitacijo, ki stremi za tem, da naščuva narodnosti med seboj in zastruplja njih medsebojne odnose, je treba na korist državi zatreti z vsemi zakonskimi sredstvi. Posebno je treba obračati pozornost na zborovanja, ki jih je treba preprečiti, ako bi pospeševala sčuvanje, sicer se pa smejo dopustiti le pod pogojem, ki izključujejo gori omenjeno propagando. Tudi časopisje je treba strogo nadzorovati in obstoječe cenzurne predpise posebno natančno uporabljati.

Toda bilo je prepozno. Deklaracijska zavest je bila že prešla slovenskemu ljudstvu v meso in kri. Kako so si znali naši ljudje celo s humorjem pomagati preko uradnih šikan, nam pove uradno poročilo o prepovedanem shodu v Metliki. »Da se izvrši prepoved za 9. majnik v Metliki napovedanega shoda se je ukrenilo vse potrebno. Z vlakom ob eni popoldne sta se pripeljala poslanca dr. Ravnihar in Jarc. Sprejel ju je metliški župan in odpeljal v vozovih v Metliko, kjer so jima dekleta v narodni noši po belokranjski navadi ponudila kruh in vino. Pri tem ju je metliški župan kratko pozdravil, na kar sta se poslanca kakor tudi ž njima prispeli karlovški župan Modrušan in neki župnik iz Žumberka, Hranilovič, zahvalila v kratkem govoru, v katerem se je poudarjalo bratstvo med Slovenci in Hrvati. Nato so se podali gostje v »Čitalnico«, kjer so obedovali. Ostale gostilne so bile od gostov dobro zasedene, vendar ne preveč. Ob treh popoldne se je opazilo, da je stalo pred gostilno več voz, pripravljenih za odhod. Poizvedbe so dognale, da so vozovi namenjeni na Hrvaško. Iz malega števila voz — šest do sedem dvo- in štirisedežnih — se je moglo sklepati, da gredo obiskat kakega hrvaškega gosta ali pa da napravijo izlet v vinograd. Ko so se ti vozovi odpeljali, se je opazilo, da se je odpeljalo več polnih lojterskih vozov v smeri proti kolodvoru ali do mosta ob Kulpi. Tedaj je bilo jasno, da je stvar dogovorjena in da nameravajo prepovedani shod neovirano prirediti na hrvaških tleh. Lojternice so bile bržkone pripravljene v bližini Metlike, gostom pa je bilo tajno naročeno, naj se peljejo na Hrvaško ob času, ko odhaja vlak iz Metlike. Na hrvaških tleh se je vršilo prav-

cato zborovanje, ne da bi ga mogli uradni organi preprečiti. Govorili so tam: poslanca Ravnihar in Jarc, župnik Hranilovič in baje trije vseučiliški profesorji iz Zagreba, ki so ostro napadali obstoječi režim, pri čemer so se čula imena: Bethmann-Hollweg, Tisza, Burian in Seidler. Med nekim govorom so se čuli, ko se je omenila prepoved shoda v Metliki, tudi klici »Abzug Attems, Abzug Svabi«. Tega zbora na hrvatskih tleh se je udeleževal zelo živahno s tem, da je spodbujal poslušalce, naj kličejo »Živijo« itd., tudi na dopustu se nahajajoči profesor državne obrtne šole v Ljubljani, Milan Šuklje, ki je v vojaški službi.

V dneh 16. do 18. avgusta l. 1918. se je vršilo v Ljubljani znamenito slovensko zborovanje. Dr. Tavčar je z dopisom dne 14. avgusta naznanil policiji spored sestankov in zborovanj: 16. avgusta zborovanje Narodnega sveta, 17. avgusta pa seja Jugoslovanskega kluba in pa posvetovanje z došlimi češkimi in poljskimi državnimi poslanci. Tem prireditvam policija ni ugovarjala »z ozirom na posebni značaj tega zborovanja«. Pač pa je prepovedala prijateljski sestanek, sklican za dan 17. avgusta v veliko dvorano Uniona. Pri sprejemu na kolodvoru niso bili dovoljeni govori razen kratkega pozdrava. Kako so se odigrali ti dnevi, naj govori policijsko poročilo.

Od dr. Korošca sproženi sestanek Jugoslovancev, Poljakov in Čehov se je začel 16. avgusta v Ljubljani in potekel, kakor je bilo nameravano. 16. avg. se je vršil na magistratu sestanek povabljenih zaupnikov slovenskih strank z namenom, da se ustanovi Narodni svet. Za načelnika je bil izvoljen dr. Korošec, za člane načelstva iz SLS dr. Pogačnik, dr. Jerič in Smodej, iz JDS Ivan Hribar, dr. Kramer in Kejžar, iz Primorja dr. Červar. Kot namestniki so bili izvoljeni prelat Kalan, prof. Remec in dr. Pošič. Posvetovanju, ki se je nadaljevalo še 17. avgusta, je bil smoter, da se določi področje novega narodnega organa in razdeli stvarno delo. To se razteza na dosedanje narodno-obrambeno delo v šolstvu in uradništvu kakor tudi na visoko politiko. Znamenita je izjava dr. Korošca, da se Narodni svet že danes smatra za organ Narodnega veča v Zagrebu, ki se mora v kratkem ustvariti. — Smer, ki jo bo zastopal Narodni svet v politiki, je označena po sestavi njegovega načelstva. — Po popoldanski seji Narodnega sveta se je izvršil zvečer 16. avg. sprejem slovenskih gostov. Od Čehov so prišli: Staněk, Soukup, Klofač, Sedlak, dr. Franta, Kalina, Okleštek, Vaněk in Tusar, od Poljakov: dr. Głębinski, dr. Skarbek, Moraczewski, Czernecki in Tetmajer, od Jugoslovancev: dr. Krstelj, Grisogono, Mikašič, dr. Drinkovič, dr. Lorkovič, dr. Budisavljevič, dr. Sunarič in Petričič. Na kolodvoru je pozdravil goste župan dr. Tavčar, ki sta mu Staněk in Głębinski kratko odgovorila. Nato so se odpeljali gostje

med navdušenimi klici ljubljanskega prebivalstva, ki se ga je zbralo 8 do 10.000 med zastavami po Dunajski cesti v Hotel Union. Zaradi zadostnih varnostnih odredb, pri katerih so sodelovali tudi reditelji, se ni zgodil ob sprejemu in med sprevodom noben neprijeten pripetljaj. Pred hotelom se je nabrala nepregledna množica. Z balkona sta govorila Staněk in Głabinski ter izzvala vihar navdušenja, četudi ju ljudje niso mogli razumeti. Nadaljnje zbiranje je preprečila policijska intervencija pri predsedniku sprejemnega odbora. Dr. Korošec se je odrekel besedi in dr. Triller je pozval množico, naj se razide domov. Ob pol 1 ponoči je množica prostovoljno izpraznila prostor pred Unionom. — Zvečer 16. avgusta je bila v dvorani hotela Union skupna večerja došlih gostov. Govorili so: dr. Triller, dr. Korošec, Klofač, Skarbek, Sedlak, dr. Soukup, Petričič, dr. Czernecki, Vaněk, dr. Sunarič in dr. Budisavljevič. Govori so se gibali v okviru politične konvencije, le govor Klofačev je zapadel cenzuri, ker je primerjal sestanek monarhov v nemškem glavnem stanu s sestankom zastopnikov slovanske demokracije. Takisto so se morala cenzurirati posamezna mesta iz govorov Staněka in Głabinskega, ki sta govorila preizrazito o bojih za priboritev lastne, popolnoma neodvisne državnosti. — Dne 17. avg. dopoldne je bila sklepna seja Narodnega sveta. Rojstnega dne cesarjevega se ni spomnil nihče. Zdi se, da je dr. Korošec za slovansko zborovanje namenoma izbral 17. avgust. Dne 17. dopoldne je šla posebna deputacija (Głabinski, Staněk in Sunarič) k škofu in mu izrazila svoje simpatije. Ta je odgovoril, da je smatral za svojo dolžnost, postaviti se v vrsto borcev za pravice Jugoslovanov, in da bo to svojo dolžnost tudi v bodoče izpolnjeval. Dne 17. avgusta je bila seja Jugoslovanskega kluba, ki sta se je udeležila tudi Šurmin in Sunarič. Dr. Korošec je znova ugotovil, da je Narodni svet mišljen le kot sestavina jugoslovanskega Narodnega veća. Zahtevalo se je sklicanje parlamenta in sanacija razmer v Bosni in Hercegovini ter protestiralo proti omejitvi tiskovne svobode. — Zatem se je vršilo skupno zborovanje s Čehi in Poljaki. Klofač je referiral o nalogah slovanskih delegacij v bližnji bodočnosti, dr. Verstovšek pa je govoril o gospodarskih in kulturnih zvezah Jugoslovanov s Čehi in Poljaki. Izdani komuniste ugotavlja, da obstoja med zastopniki slovanskih narodov popolno soglasje glede končnih političnih ciljev kakor tudi glede taktike. Zaplenjen je bil odstavek, ki govori o stališču slovanskih narodov napram drugim državam. — Ni dvoma, da so se slovanski politiki izrekli za pasivistično politiko in da pričakujejo rešitev češkega, poljskega in jugoslovanskega vprašanja neodvisno od osrednjih sil. — Za 17. avgust določeni komerz je bil prepovedan. Gospa dr. Tavčarjeva je povabila goste na večerjo v Mladiko. Pri tej so izrekli napitnice Głabinski, Franta, Drinković, Korošec, Kalina in Moraczewski. Po večerji so šli gostje v Union, kjer jih je pozdravilo krož 1000 gostov. Dr. Korošec je omenil prepoved komerza in izjavil, da je sicer prepovedano govoriti, ne pa čitati in je prebral pozdravno škofovo pismo, ki v njem poziva zborovalce, naj nadaljujejo delo v zmyslu majniške deklaracije. Dr. Korošec je nato pozdravil goste in poudaril, da stoje milijoni somišljenikov za borilci za svobodo. Govorili so dalje Klofač, Głabinski, Staněk, Skarbek, Vaněk in Rybař. Za-

hvaljevali so se za sprejem in zagotavljali, da bodo zvesti zavezniki. Skarbek je izjavil, da bodo slovanski narodi proti nemškemu bojnemu klicu »od Belta do Bagdada« postavili svoj bojni klic: od Poznaña do Trsta. Komerza ni bilo mogoče uradno preprečiti z ozirom na čas in kraj zborovanja. — Dne 18. avgusta so se odpeljali gostje k odkritju Krekove spominske plošče v št. Janžu. Prebivalstvo jih je skoraj na vseh postajah slovesno pozdravilo. V št. Janžu se je zbralo več tisoč ljudstva. Slavnostni govor je govoril župnik Bajec. En del njegovih izvajanj, v katerih se je pritoževal nad zatiranjem Jugoslovanov, je bil cenzuriran. Govorili so še Gląbinski, Staněk, Sedlak in Korošec o zaslugah dr. Krekovich, na kar je prevzel šentjanski občinski zastop spomenik v varstvo. Ob 11 zvečer so se vrnili gostje v Ljubljano. Tudi ob povratku so se jim prirejale burne ovacije. Sprevod po mestu se je preprečil. 19. avgusta so gostje zopet odpotovali. — Mir in red se v dneh slovanskega zborovanja ni kalil. Tudi ni bilo nikakih izjav proti dinastiji. Pač pa je bila vsa prireditelj glasen protest proti obstoječi državni obliki in vzpodbuda za slovanske narode, da vztrajajo v boju za lastno, neodvisno, po načelu samoodločbe ustvarjeno državo, ki se žal od dne do dne bolj oddaljuje od okvira avstro-ogrske krone.

Ker politična oblast ni preprečila javnih manifestacij, je morala vtakniti od notranjega ministra nos, češ da se je pokazala avtoriteta državnih oblasti kot iluzorična. Nato se je opravičila policijska direkcija, da se ni poslužila ostrejših sredstev zaradi rojstnega dne cesarjevega. Proti dr. Rybařu se ni napravila kazenska ovadba zaradi govora na komerzu, ker ni zadostnega razloga za to in ker bi bilo iluzorično, zahtevati njegovo izročitev. Tudi bi se preganjanje obrnilo proti enemu izmed najzmernejših jugoslovanskih politikov, dočim bi izgredi (»Extratouren«) Korošca, Staněka in Gląbinskega ostali nezasedovani. Brez vplivnosti, na katero je obsojena oblast v tem slučaju, bi se pokazala še bolj, če bi zasledovala dr. Rybařa in oblast bi izgubila še tisto malo avtoritete, kolikor je sploh še ima.

Posledice policijskih odredb so slovenski poslanci v juliskem zasedanju krepko podčrtali, tako dr. Verstovšek v seji 16. julija 1918, ki je razkrinkal dvojno vlogo Nemštva ter zlasti farso, ki jo je vprizoril Seidler s proslulo nemškutarsko avdijenco. Pozdravljaj je take ukrepe avstrijskih oblasti, ker delajo s tem za »našo državno idejo«. Smodlaka se je v seji 18. julija zavzel za slovenski narod kot sestavni del Jugoslovanov. »Noben narod v Evropi ni doslej izvršil takega plebiscita kakor Slovenci, da pripadajo jugoslovanskemu narodu in da hočejo jugoslovansko državo... Trpljenje je najboljša propaganda za našo narodno neodvisnost!« V seji 22. julija je govoril dr. Ravnihar o obtožbi proti Seidlerju. Nemci sami so pokazali slovenskemu narodu pot, po kateri naj gre: narod naj sam odločuje o sebi. Upravne šikane so odprle pri nas

oči najpreprostejšemu človeku. Vse kliče: Ven iz sužnosti in hlapčevstva! Dan pozneje je J a r c analiziral vse persekucije proti deklaracijskemu gibanju: cenzuro, prepovedi shodov in pritisk na uradništvo. Jugoslovanska fronta je strnjena. Smo geografičen in etničen individij, zato zreli, da dosežemo končni svoj cilj: Jugoslavijo. Ali Avstrija sploh še vrši svoje državne funkcije? Države razpadajo, če se ne prilagodijo razvoju, narodi pa žive dalje. Napram Hussareku je izjavil dr. K o r o š e c 26. julija 1918, da Slovencev ne odvrnejo od njihove smeri ne preganjanja, ne intrige. Izrazil je zahvalo hrvatskemu saboru in zastopnikom Bosancev, da kljub intrigam iz Budimpešte vztrajajo zvesto ob jugoslovanski ideji.

Končno besedo o stremljenju avstrijskih Slovanov je izrekel W i l s o n 18. o k t o b r a 1918, češ da ne more sprejeti »avtonomije« teh narodov kot bazo za mir, ampak je prisiljen zahtevati, da si sami sodijo in ne on, kaka akcija avstro-ogrške vlade zadostuje njihovim aspiracijam in njih pojmu o njihovih pravicah kot članom društva narodov.

ODMEVI MAJSKE DEKLARACIJE.

Prof. Fr. Kovačič — Maribor.

Mlajši rod, ki odrašča in bo odraščal v novih razmerah, ne bo imel pojma, v kakih razmerah smo živeli Slovenci do l. 1918., zlasti v obmejnih pokrajinah. Delal bi veliko krivico, to treba poudarjati, starejšim zarodom, če bi kdo prezirljivo vihal nos nad delom in trdom svojih prednikov, kakor se že zdaj večkrat godi. Težke razmere, v katerih smo Slovenci živeli, osvetljuje prav nazorno ves razvoj majske deklaracije od 30. maja 1917 do poloma koncem oktobra 1918.

Od minimalnega programa, ki je bil podan v avstrijski državni zbornici, se je pod silo razmer in železne nuje historične logike razvil maksimalni program, ki se pa zopet pod pritiskom zunanje sile ni mogel udejestviti, marveč je po plebiscitu in po Rapallu ostal okrnjen.

Da se spozna pomen in dalekosežnost majske deklaracije, je treba vedeti, kako so jo pojmovali nasprotniki, ki so takrat imeli oblast v rokah in so se smatrali za hrbtenico stare države, in kak odmev je našla deklaracija v slovenskem ljudstvu. Na

Koroškem je državna in cerkvena oblast koj v začetku zavrila pokret v zmislu deklaracije; Goriška je bila razdejana; na Kranjskem bi bili končno tudi Nemci pripravljene, v okviru stare kronovine pripoznati Slovincem nekaj narodnih pravic. Z vsilo sta pa trčila drug ob drugega oba nasprotnika na Spodnjem Štajerskem. Pritisk od nemške strani je bil že od začetka vojne strašen, a baš ta pritisk je izzval žilav odpor v našem ljudstvu.

Mišljenje spodnještajerskih Nemcev o deklaracijskem pokretu se posebno jasno izraža v dveh njihovih glavnih glasilih, »Marburger Zeitung« in »Štajercu«. Prvi list je določal bolj ali manj smernice spodnještajerski nemški politiki, drugi pa je bil namenjen slovenskemu ljudstvu, da napravi v njegovih vrstah zmedo in mu vzame zaupanje do slovenskih poslancev.

Nemci so koj od začetka umevali deklaracijo v maksimalnem zmislu.

1. Majska deklaracija v pojmovanju spodnještajerskih Nemcev.

»Marburger Zeitung« je v svojem lutrovskem žargonu, kakor je bil običajen v 16. stoletju, ob otvoritvi državnega zbora 30. maja v števil. 121. z dne 30. maja 1917 pisala, da je državni zbor odprl »več sto gobcev«. O Jugoslovanih pravi, da se vračajo zopet k prejšnji nasilni politiki, in to ljudje, ki so se po sreči in protekciji izmuznili mimo zidov kriminala in krajev, kjer stoje vislice. Med brzojavkami je priobčila besedilo deklaracije pod naslovom: »Südslawisches Begehren: Vereinigung mit den Serben!«

V števil. 122. z dne 31. maja si daje zopet urednik N. J. (Nobert Jahn) duška glede Jugoslovancev: »... auf Vereinigung mit den Serben hinzielende Begehren südslawischer Politiker aus dem Munde eines im deutschen Marburg lebenden slowenischen Priesters.« Nekaj časa potem je molčala o deklaraciji.

Šele izjava ministrskega predsednika Clam Martiniza proti češkim in jugoslovanskim zahtevam je vzbudila urednika Jahna, ki je na Korošcev medključ v državni zbornici: »Če je to, kar Slovenci zahtevajo, veleizdaja, potem je premalo vislic, da povese vse veleizdajalce,« zapisal tole: »Nein, Herr Koroschetz, die bäuerliche Masse der slowenischen Bevölkerung will gar nicht das, was Dr. Koroschetz will; was diese verlangt,

dafür kommt kein Galgen in Betracht; aber hoch und frei soll er für jene stehen, die bemüht sind, das Gift ihrer Gesinnung in die Herzen jenes Volkes zu träufeln« (št. 132. z dne 14. junija 1917). — V št. 135. z dne 17. junija imenuje češke in jugoslovanske poslance grobarje parlamenta; v št. 141., v članku »Die Totengräber im Staate« (24. junija 1917) pa vihti bič nad »panslavisti« in zmerja ministre od Körberja in Stürgkha do Clam Martiniza, da niso pravočasno povесili panslavistov. — Št. 144. (28. junija) psuje dr. Korošca, da podpihuje narodno sovraštvo, da v lastni deželi pospešuje želje zunanjih sovražnikov.

Stalno sedaj nemški listi poudarjajo, da deklaracijski pokret napeljuje vodo na mlin zunanjim sovražnikom na bojnem polju.

Iz ravnotežja je spravilo »Marb. Ztg.« zopet neko zborovanje »Narodne stranke«, ki se je vršilo v Mariboru 14. in v Središču 15. julija 1917. V št. 164. z dne 22. julija se obširno peča s tem zborovanjem in tam sprejetimi resolucijami, da se naj Štajerska razdeli po narodnosti; meja med slovenskim in nemškim delom bi naj šla ob severni meji takratnih volilnih okrajev Gornji grad, Slovenjgradec in Maribor levi dravski breg, vključno s spodnještajerskimi mesti. Nemškemu prebivalstvu bi se naj zajamčila enakopravnost v oni meri, v kateri bi jo imeli Slovenci, naseljeni po Srednjem in Gornjem Štajerskem. Poleg običajnih psovk umuje »Marb. Ztg.«, da so razmere na Spodnjem Štajerskem take, da ta del dežele nosi pretežno nemški značaj in da je razkosanje nemogoče. — Dejanski je tudi tako bilo, ker je bilo izključeno, da bi Avstrija kdaj privolila v to, da bi se spodnještajersko nemštvo podredilo slovenski večini. Edina rešitev je bila, da se je minimalni program razvil v maksimalni in tako tudi izvršil. Nemci sami so s svojim nespravljivim stališčem postavili avstro-ogrske Slovane pred alternativo: ali sužnost in narodno smrt ali pa — proč od Avstrije! Razpad monarhije je postal historičen postulat, ker baš tako ali še bolj nepopustljivi so bili Madjari v drugi državni polovici.

Dne 2. sept. 1917 so zborovali v Mariboru nemški Volkstrati, ki so sprejeli resolucijo, da bo Avstrija le takrat življenja zmožna, če se izpolni nemški velikonočni program. t. j. če se izloči Galicija, uvede nemški državni jezik in enotna državna oblika.

Proti jugoslovanski deklaraciji in agitaciji zanjo so kajpada najostreje protestirali (»Marb. Ztg.« št. 200. z dne 7. sept.).

Pod naslovom: »Für den Südslawenstaat« poroča »Marb. Ztg.« v št. 204., 8. sept. 1917, da sta Korošec in Krek odšla v Sarajevo, ker v Srbijo ne moreta, in tam pleteta niti z dalmatinskimi, istrskimi in bosanskimi politikami, vlada pa vse to mirno gleda.

V št. 215. 22. sept. 1917 »Slowenische geistliche Politik« se zaganja v škofa Napotnika, češ, da je svojim somišljenikom dal naznaniti, da je tudi on za deklaracijsko politiko kakor Jeglič, a za sedaj deklaracije ne more podpisati iz ozira na nemško prebivalstvo.

V št. 218. 26. sept. 1927 pa ima uvodnik »Vom Bischof von Laibach«, kjer poroča, da so pred par dnevi škof Jeglič, dr. Šusteršič in dr. Tavčar podali izjavo za državnopravno deklaracijo 30. maja i. l. in da se naj jugoslovanska država v okviru monarhije čim prej ustvari. Potem slede zaničljive refleksije, da je med vojno nastala slovenska megalomanija, pred 50 leti so si še šteli v čast, če je kdo izdal slovenski mali katekizem. Zahteva po lastni državi da se ni rodila iz slovenske duše, marveč je došla iz Belgrada. Potem seveda sledi nauk o zlorabi škofovske oblasti.

Medtem se je pokret za deklaracijo že močno širil med ljudstvom in Nemce je začelo skrbeti.

V št. 240. 21. okt. 1917 piše »Marb. Ztg.«: »... das Gift der Korošec und Genossen hat den slowenischen Volkskörper noch nicht ganz verdorben und die Bauern am Lande und ihre Söhne an den Fronten haben keine Ahnung, was der Korošec treibt und will...« — Zelo dobrodošla je bila Nemcem akcija dr. Šusteršiča.

V št. 276. 4. dec. 1917 prinaša »Marb. Ztg.« uvodnik »Vom inneren Feinde« o sporu med Šusteršičem in Koroščem in pravi da je Šusteršiča kakor Pavla pred Damaskom razsvetlil avstrijski žarek, dočim Korošec dela za »proč od Avstrije« po načrtu entente.

V št. 289. 20. dec. 1917 v uvodniku »Laibacher Bischofswort« polaga »Marb. Ztg.« škofu Jegliču v usta besede, da »ohne die Befreiung der österreichischen Slowenen, Kroaten und Serben aus der deutschen und ungarischen Abhängigkeit keinen Frieden und keine Gerechtigkeit geben könne«.

»Š t a j e r c« se prvi hip ni veliko zmenil za majske deklaracijo; mislil je pač, da bo ostala zakopana v državnoborskih aktih, kakor marsikatera druga, ki je bila predložena dunajskemu parlamentu.

V opreki z deklaracijo udarja najprej na veliki boben avstrijskega patriotizma ter piše v št. 22. 3. jun. 1917 v uvodniku »Bodimo Avstrijci!«, da državna zbornica ne sme biti »prizorišče narodnjaških komedij«. Obregne se ob Čehe, ki »trkajo na svoje državno pravo«, in Poljake, ki igrajo »nejasno vlogo« in se pripravljajo za gališko samoupravo. Zlasti pa se obrača na slovenske poslance, »po večini klerikalne«, ki se pripravljajo na »čudne borbe« in je za njih naenkrat postalo »jugoslovansko vprašanje« pereče. In ravno zdaj pred najbolj odločilnimi boji! Protestira naprej proti razkosavanju kronovin v zmislu gotovih »jugoslovanskih« programov.

V št. 25. reagira »Štajerc« na Korošček vzklik »Nočemo tujega jarma!« Korošček in drugi hočejo Slovence izdati, ker jih hočejo združiti s Hrvati in Srbi!

V št. 26. 1. julija 1917 se v strupenem uvodniku »Umazana duhovniška suknja« zaganja v dr. Korošča, ki mu »predstavlja danes vso nevarno in blazno slovensko politiko«. Dr. Korošček in vsi tisti, ki zaslužijo njegovo ime, ker so mu od pet do glave podobni, mrcvarijo in pokončavajo zdaj ostanke organizma avstrijskega parlamenta«. »Na parlamentarnem odru odpirajo danes usta in govorijo tako, kakor govori v Anglijo pobegneli (!) izdajalec profesor Masaryk ali pa v Italijo dezerfirani slovenski advokat dr. Gregorin«. — Korošček mu je »proglaševalec panslavističnega združevanja Jugoslovancev in s tem najnevarnejši nasprotnik skupne avstrijske misli«. — »Za Avstrijo ni govoril dr. Korošček, pač pa za združenje Srbov s Hrvati in Slovenci...«

Dne 29. junija 1917 se je vršil v Ptujju na vrtu »Vereins-hausa« štajercijanski shod. Po »Štajerčevem« poročilu je bil obisk seveda naravnost presenetljiv in impozanten! Cesarju so poslali telegram z željo, da pusti Štajersko nedotaknjeno. »Štajerčeva stranka« da ne želi nobenih novih jugoslovanskih državnih stvorov. Shod je seveda izrekel nezaupnico slovenskim poslancem, ki delajo »za znane jugoslovanske cilje«. Seveda je

ista številka (31. 5. julija) prinesla že tudi cesarjevo zahvalo in pohvalo.

V št. 32. se »Štajerc« v uvodniku povrača na ta shod in pravi, da je bil najlepši izraz »avstrijske misli« v opreki z onimi krogi, ki so bili in ki so še »prijateljsko naklonjeni srbofilstvu ter rusofilstvu«. Besno rohni zoper tiste, ki agitirajo za »blazne sanje o jugoslovanski državi, do katere vodijo pota preko veleizdaje in zločinstva«.

V isti številki se norčuje iz »Slov. Gospodarja«, kakor da bi stali neposredno pred uresničenjem jugoslovanske države, češ, je že za to »preskrbljeno, da drevje ne bo zrastle v nebesa, in tako ekspresno se jugoslovanske države menda še ne bode uresničilo«. »Slov. Narodu« očita, da »leži na koljenih pred političnimi popi«.

O resoluciji Štajerčeve stranke v Ptujju je nastalo med Nemci samimi malo nesporazumljenje. Resolucija se je namreč glasila, da Štajerčeva »patriotična« stranka ne želi nobene nove slovenske državne tvorbe, uradni korespondenčni biró pa je poslal v svet izjavo, da slovenska patriotična stranka ne želi... Pokazalo se je, da nemškutarjem ni bilo všeč, da bi se Štajerčeva stranka imenovala slovenska!

V 34. št. v članku »Jugoslovanstvo« piše, da ljudstvo sploh ne razume, kaj hočejo voditelji z jugoslovanstvom doseči. Proti drugim Slovanom bi bili Slovenci v veliki minoriteti, ne pove pa, v kakšni minoriteti bi bili proti Nemcem, osobito po združitvi Avstrije in Nemčije, kakor se je želelo. Ljudstvo da ne mara v Avstriji nobenih državnopravnih sprememb.

V št. 37. je zopet strupen članek »Blazna politika«, kjer se zaganja v slovenske politične voditelje pod tem vidikom, da rušijo domačo slogo, da rujejo zoper vzajemnost med Nemčijo in Avstrijo, da hočejo Jugoslavijo, ker vse to žele tudi ententne vlasti. Z enako srditostjo se zaganja v ententne države, zlasti v Angleže in Italijane. Angleže opetovano imenuje »propadle kramarje« in dr. Korošec je seveda njih zaveznik. Menda v zahvalo za te in enake komplimente v nemških listih so Angleži takoj po sklepu vojne začeli ščititi Nemce in poleg Italijanov največ pripomogli do famoznega izida koroškega plebiscita v prid avstrijskim Nemcem!

Tudi Italijani dobe svoje. V št. 34. n. pr. ima uvodnik dičen naslov: »Italijanski ropar naskakuje«; priznava, da gre tu

»večinoma za slovensko in hrvatsko zemljo, ki jo hoče grabežljivi Italijan spraviti pod klobuk svojega besedolomnega kralja pritlikovca«. V zahvalo za to je Italija po končani vojni delala vsepovsod, da kjer je le mogoče oškoduje našo državo na korist Nemcev v Avstriji.

V 37. številki priobčuje »Štajerc« iz madjarskega lista »A Nap«, zakaj hrvatski ban ne aretira dr. Korošca, »ki na madjarski zemlji v Zagrebu organizira upor in napravlja veleizdajalske poskuse«.

S slastjo ponatiskuje v številki 38. izjavo hrvatskega lista »Hrvatska«, da so jugoslovanski hujskači s svojo deklaracijo skočili našim sovražnikom, ententi, v naročje. Enako z veseljem poroča izjavo ministrskega predsednika Seidlerja v novootvorjeni državni zbornici, »da mora ostati Avstrija nerazrušena, da se ne smejo razdrobiti kronovine avstrijske.«

Št. 41. ima poziv »Slovensko ljudstvo!«, kjer se čita med drugim: »Ti spadaš med najboljše narode avstrijske domovine.« Članek se končuje (debelo tiskano): »Odloči se za jugoslovanstvo in podpisalo si samo svojo smrtno obsodbo, odloči se za milo domovino Avstrijo in ustvarilo si bodeš srečno ter krasno bodočnost!«

V št. 42. 21. okt. 1917 poroča »Štajerc«, kako je princ regent Aleksander na Krfu sprejel neko deputacijo pod vodstvom dr. Trumbića, ki mu je izročila neko umetnino Meštrovićevo, katero je sprejel kot simbol združenja vseh Hrvatov, Slovencev in Srbov. Potem obrne »Štajerc« to na domačo politiko, da je dodatek v deklaraciji le pesek v oči in farizejstvo. Najprej da hočejo jugoslovanski politiki razbiti štajersko in koroško kronovino, potem Avstrijo. V isti številki še enkrat poudarja, da za jugoslovanskim gibanjem stoji srbski kralj, ter citira po »Slov. Narodu« neko pismo kralja Petra Trumbiću.

V št. 46. 18. nov. 1917 v članku »Dr. Korošec je kriv«, se z denuncijantsko tendenco poudarja, da je sistematične propagande proti Avstriji kriv dr. Korošec.

Čim bolj se bliža konec leta 1917., tem bolj se polnijo štajerčevi predali z veleizdajalci, srbofili in sličnimi naslovi.

Ogenj in žveplo bljuje na dr. Korošca v št. 2. (13. jan. 1918) in poziva oblasti, da ga zapro.

Velikanski pokret med ljudstvom je renegatom šel čez glavo.

V št. 2. l. 1918. pravi Štajerc, da so prvaški listi, zlasti mariborska glasila dr. Korošca, začeli z velikanskim pritiskom na naravnost veleizdajalski način delovati za jugoslovansko državo. Obrača se na javne oblasti in jih opozarja na paragrafe kazenskega zakona, po katerih se mora veleizdajstvo kaznovati s smrtno kaznijo. Nič manj in nič več ni zahtevala štajercijan-ska svojad, kakor da se povesejo slovenski voditelji.

V 3. št. tarna, da se že tudi »v slovenskih delih krasne koroške dežele čuti vpliv protiavstrijskih hujskačev«, zato se jim ponuja »Štajerc« kot edino slovensko in avstrijsko glasilo.

V št. 4. 27. jan. 1918 je notica »Nabiranje podpisov za jugoslovansko deklaracijo«, kjer čitamo: »Z vsem duhovniškim in posvetnim aparatom pričela je klerikalna stranka zdaj nabirati podpise za ‚jugoslovansko deklaracijo‘. Kakšni namen ima to nabiranje podpisov, je očitno. Predložiti se hoče pole s skupaj prigoljufanimi podpisi vladi in s tem nekako dokazati, da je slovensko ljudstvo za uresničenje jugoslovanske države. Slepiti se hoče javnost in vlado.« Nadalje gobezda o zlorabi vere, pridižnice, spovednice, o bojkotu in sovraštvu proti tistim, ki bi ne podpisali. In končno obrne ost proti dr. Korošču: »Kdo pa je sploh naročil to ‚glasovanje‘ za ‚jugoslovansko‘ državo? Kaplan dr. Korošec in nikdo drugi!«

V isti številki piše pod koroškimi vestmi, da se je tudi na Koroškem pričela »jugoslovanska« hujskarija z vso sistematično brezobzirnostjo širiti. A koroško ljudstvo da tega ne mara. Zadel je pa »Štajerc« tu enkrat pravo z geslom, s katerim je ob času plebiscita slovenski renegat napravil zmešnjavo med slovenskim ljudstvom: »Prekrasna koroška dežela ne sme biti nikdar raztrgana!« K temu sta pomogla še »objektivni« Anglež in Italijan.

Ista številka »Štajerca« poroča, da je 23. jan. 1918 imel občinski svet ptujski javno sejo, kjer je enoglasno sprejel ostro resolucijo zoper jugoslovansko deklaracijo od 30. maja 1917, katero smatra za »veliko nevarnost za Avstrijo«. Obenem je ostro protestiral zoper »nezaslišano gonjo«, s katero se na deželi pobirajo podpisi za »jugoslovanstvo«.

V št. 5. dne 3. febr. 1918 ponatiskuje neki članek dunajske »Reichspost«, kjer debelo podčrtava stavek: »Dr. Korošec hoče spraviti Jugoslovane avstro-ogrške monarhije pod jarem belgradskih interesov.«

Pripomniti je treba, da so ob volitvah v ustavotvorno skupščino prav s tem geslom agitirale gotove »državotvorne« stranke, češ, da je »dr. Korošec Slovence prodal Srbom« in v bivših reneğatsko-štajercijanskih krogih dosegle uspehe, v Beogradu pa veljale kot zanesljive prijateljice ujedinenja!

Vse zločine, ki so se kje zgodili, je »Štajerc« pripisoval jugoslovanski akciji. V št. 3. n. pr. poroča, da sta dva zlikovca blizu Ptuja hotela napasti uradnika ptujskega glavarstva v spremstvu orožnika in nekega drugega gospoda. Štajerc takoj dostavi: »Vse to so seveda plodovi jugoslovanske hujskarije!«

V št. 19. zopet umore pri Sv. Marku pripisuje na rovaš »jugoslovanstva«, nikdar pa ni z besedo zinil, v koliki meri je ptujsko žganje ljudi poživilo.

V št. 22. je Štajerc kar v dveh izvodih na dolgo in široko poročal o deputaciji spodnještajerskih reneğatov in predkaznovanih tatov pri cesarju.

To je bil višek reneğatske akcije na Spodnjem Štajerskem, ki je obenem jasno dokazal, da je pod Habsburžani zastonj Slovincem pričakovati kakih pravic.

V št. 30. dne 28. jul. 1918 s slastjo ponatiskuje Šusteršičeve članke proti dr. Korošču.

Položaj slovenske delegacije je bil zelo težaven. Z ene strani Nemci in vlada z mogočnim državnim aparatom, ki so majske deklaracije — spričo nemško-madžarske miselnosti čisto logično — umevali v maksimalnem zmislu, z druge strani zahrbtno delovanje dr. Šusteršiča, ljudstvo pa po mnogih persekucijah in šikanah zbegano. Toda baš ljudstvo se je v onih kritičnih dnevih sijajno izkazalo ter z dejanjem ovrglo ideologijo gotovih zgodovinarjev in politikov, ki govore o pomanjkanju zmisa za državnost v Slovincih sploh.

2. Podpisi deklaracije.

Ako listamo po naših političnih listih od poletja 1917 do jeseni 1918, najdemo cele predale izjav občin in poedincev za majske deklaracije. Te izjave so različno sestavljene in obsegajo več točk:

1. Združitev Srbov, Hrvatov in Slovencev avstro-ogrske monarhije v samostojno državo. Nekatere izjave povzemajo iz deklaracije dostavek »pod habsburško dinastijo«, druge, zlasti

poznejše, to izpuščajo ter prav krepko podčrtavajo samostojnost in neodvisnost jugoslovanske države.

2. Hrvatske izjave se navadno sklicujejo tudi na hrvatsko državno pravo in na program Starčevićeve stranke.

3. Poslancem Jugoslovanskega kluba se izreka popolno zaupanje, kar je bilo zelo važno z ozirom na separatno stališče dr. Šusteršiča, in ker so Nemci vedno trdili, da ljudstvo ne mara nobene državnopravne spremembe.

4. Poleg zaupnice Jugoslov. kluba obsegajo mnoge izjave v prav krepkih izrazih najostrejšo obsodbo Šusteršičeve politike v avstrijakantskem zmislu. Ravno te obsodbe in zaupnice dr. Korošču in tovarišem kažejo, da si je ljudstvo usvojilo majsko deklaracijo v maksimalnem zmislu, t. j. v odcepitvi od habsburške monarhije.

5. Večinoma izjave pozdravljajo mirovno prizadevanje papeža Benedikta XV. in cesarja Karola I. ter so s tem zamašile usta nasprotnikom, ki bi sicer take izjave smatrali za defetizem.

Pisatelj teh vrst je pri odhodu v Pariz dobil od tajništva Jugoslovanskega kluba ogromen kup teh izjav s tisočermi podpisi, da jih je vzel s seboj, a mirovna delegacija jih pri svojem delu ni mogla rabiti, ker so jih medtem dogodki daleč prehiteli. Sedaj je ta važna zbirka slovenskega in hrvatskega plebiscita shranjena v arhivu »Zgodovinskega društva« in nikakor ni mrtev papir, temveč glasna priča, da ob porodu naše nove države nikakor nismo bili le pasivni gledalci ali celo nasprotniki ujedinjenja. Koliko energije, koliko upov in navdušenja, pa tudi truda in skrbi tiči v teh tisočernih podpisih! Ko je moštvo v ogromni večini krvavelo na bojnih poljanah ali ječalo v ujetništvu, je naše ženstvo v pravem pomenu posnemalo stare Špartanke ter navzlic šikanam orožništva in raznih oblasti zbiralo podpise. »Štajerc« se je kajpada norčeval iz »jezuitskih devic«, toda dale so mu same primeren odgovor.

Žene in dekleta iz Maribora in okolice n. pr. izjavljajo: »... Samotne zapuščenke ne čuvamo samo zvesto domačega ognjišča, ne redimo le bedne dece in drugih svojcev, temveč prehranjamo s svojim znojem državo.«

Žene in dekleta iz Starega trga pri Slovenjem gradcu pa izjavljajo: »Naši možje, očetje in bratje še vedno krvavijo na

bojiščih za milo očetnjavo. Zato pa storimo me, žene in dekleta starotrške župnije, kar bi sicer storili naši slovenski junaki. Kot zveste varihinje slovenskih domov slovesno izjavimo, da z navdušenjem pozdravljamo zahteve Jugoslovanskega kluba z dne 30. maja 1917 in prosimo naše poslance, naj zastavijo vse sile za uresničenje dr. Krekove ideje, za samostojnost mile Slovenije . . .«

Posebno pristrčna je izjava žen in mladenk v Št. Ilju v Slov. goricah, kjer se je cela desetletja bil najhujši boj: »Slovenske žene in dekleta, stražnice naše obmejne zemlje, se z vso dušo pridružujemo jugoslovanski deklaraciji. — Svobodno, spoštovano in edino hočemo domovino, zlasti me, ki trpimo že leta in leta pod krutim nasilstvom, me, ki ne poznamo vojske le zadnja štiri leta, temveč ves čas svojega zavedanja. Naj ne bodo razvaline naših domov, naša prodana polja in gorice žalostni pomniki potomcem! Iz sleherne ruše, orošene z našim znojem in našimi solzami, vstani nova moč, nova vera in novo upanje, iz teh pa nova preizkušena ljubezen, ki naj bo zvesta stražnica Jugoslaviji. V to pomozi Bog in delo naših poslancev, kojim izrekamo svojo zahvalo in popolno zaupanje.«

V Jaršah pri Kamniku so žene in mladenke sestavile in podpisale naslednjo izjavo: »Kakor blisk se je razširil po slovenskem jugu glas: Samostojnost, svoboda! Od tisoč in tisoč strani se je oglasil odmev: Samostojnost, svoboda! Najbolj močan je bil ta odmev iz moških prs, zato se je slišal najprvo. A tudi bolj nežno čuteče žensko srce je bilo sprejemljivo za ta sladek glas. Tudi iz naših src je priklical odmev: Samostojnost, svoboda! Zato me podpisane žene in dekleta z največjim veseljem pozdravljamo jugoslovansko deklaracijo in želimo, da ta glas ne bo le odmev, ampak skorajšnja resnica.«

Pomisлити je treba, kaki nevarnosti so se izpostavljali tisti, ki so podpisovali izjave za deklaracijo ali celo še nabirali podpise. Le nekaj najbolj značilnih zgledov!

Pri Sv. Antonu v Slovenskih goricah je grozil načelnik orožniške postaje, da bo dal zapreti vse, ki bi delali za jugoslovansko deklaracijo. Z najpodlejšimi sredstvi so ljudi begali.

Pri Sv. Ani v Slovenskih goricah je kaplan sprejel podpisane pole. Takoj je prišel orožnik iz Ragdone in začel oblastno izpraševati, kdo mu je to naročil, kdo je podpisal, kam se bo to poslalo.

Drastičen je bil nastop dveh deklet z orožniki na Polenšaku v ptujskem okraju. V večernem mraku meseca januarja leta 1918., ko so bila že hišna vrata zaklenjena, nekdo močno pritisne na vrata. Dekle z eno roko drži svetilko, z drugo pa odklene vrata. Zraven nje stoji njena sestra. V vežo stopita dva orožnika. Najprej eden izrazi začudenje, da še imajo petrolej in svetijo. Na to izjavi, da prideta »v imenu postave«. Če bo resnico govorila, ne bo kaznovana, če bo pa lagala, bo šla na okrožno sodnijo. Začne se izpraševanje: »Vi ste hodili z neko polo okoli. Katera izmed vaju je hodila?« Zraven stoječa sestra odvrne: »Jaz!« Orožnik: »Vi ste hodili od hiše do hiše kakor ‚petlar‘! Od hiše do hiše je prepovedano hoditi!« Dekle: »Nisem nikogar za kaj prosila in nikogar silila k podpisu; vsaka se je sama rada podpisala.« Orožnik: »Vi ste otroke podpisovali!« Dekle: »Mati ima pravico, svoje hčerke podpisati!« Orožnik: »Kdo vas je poslal?« Dekle: »Sama od sebe sem šla!« Orožnik: »Kdo vam je dal polo z izjavo za podpise?« Dekle: »Brala sem jo v »Slov. Gospodarju.« Orožnik: »Kje ga imate, pokažite!«

Napisati mu je morala v knjigo izjavo: »Podpisane se pridružujemo deklaraciji... In prizadevanju... za mir.« Orožnik ponavlja: »Mir, mir...! Vidve ne razumeta politike, saj niti ne vesta, kaj sta pred dvema letoma jedli!« Dekle: »Teža pa res ne veva, ker nimava časa misliti na jed!« Orožnik: »Saj tudi jaz ne vem!« Dekle: »Mi nočemo več biti sužnji!« Orožnik: »Kakšni sužnji?« Dekle: »Mi hočemo Jugoslavijo! Vemo, da to Nemcem ni všeč.« Orožnik: »Mislita, da je vsakdo Nемеc, ki nemški govori? Povejta, kdo je še hodil okrog, ker vem, da jih je več hodilo.« Dekle: »Midve veva le za sebe!« Orožnik: »Kje je pola, kam ste jo poslale?« Dekle: »Na Dunaj!« — Orožnik si je zapisal rojstni dan in leto deklet pa imena staršev. In odšla sta...

Posebno vneto je zasledoval podpisovalce orožnik Ž. v Braslovčah. Neki orožnik pri Gornji Kungoti je koncem januarja 1918 v gostilni javno povedal, da je došlo povelje iz Gradca, poizvedovati, kdo pobira podpise, zlasti če to delajo duhovniki in učitelji ali druge uradne osebe. — Pismonoši J. V. v okolici ptujski, ki je v vojni izgubil desno roko, so ptujski Nemci grozili, da izgubi službo, ker je z nekim dekletom pobiral podpise.

Na Koroškem so orožniki zahtevali, da se jim naznani, če bi »Korošec tam agitiral«, češ, mu bomo že pokazali!

Koroški Slovenci so dali v Ljubljani tiskati v Narodni tiskarni poziv za pobiranje ženskih podpisov, pa ga je ljubljanska cenzura zaplenila, ker da je nevaren državnim interesom.

Ko so poslanci z interpelacijami pritisnili na notranjega ministra, so pa politične oblasti kratkomalo tajile, da bi se bil izdal kak odlok za zasledovanje. Tu in tam so res orožniki prekoračili svoj delokrog, vedoč, da se s tem prikupijo oblastim.

V Bačvi v Istri je okrajni glavar porečki dal po žandarmeriji zapleniti vse pole za nabiranje podpisov.

Tudi na Kranjskem ni bilo prez pritiska. V Soteski na Dolenjskem je mnogo oseb moralo preklicati svoj podpis, ker je gozdarski svetnik kneza Auersperga zagrozil grajskim uslužbencem, da jih odpusti takoj iz službe, če podpišejo deklaracijo, ker da je ta proti cesarju in državi itd. Pri Sv. Primožu nad Muto ob Dravi je neka mladenka nabrala 157 podpisov, a je pristavila, da bi jih podpisalo še dvakrat toliko, »k o n e b i N e m c i t a k o r a z s a j a l i i n o b l j u b l j a l i v s a k e m u k a z e n«.

Vkljub vsem šikanam je v ljudstvu rastel pogum in samozavest in odpor proti tlačiteljem.

Preprost posestnik iz Bezene pri Rušah je pisal poslancem: »Le čvrsto naprej za slovensko in jugoslovansko državo, ne odjenjajte prej, da se uresniči prej ko mogoče naše upanje po boljši bodočnosti, da bomo že enkrat nemških oderuhov rešeni!«

Iz Pernic nad Dravo tik ob nemški meji piše ondotni dušni pastir: »... čudno, kako so bili gorjanci navdušeni, ko sem jim govoril o Jugoslaviji.«

Še preden je Wilson razglasil svoja načela o »samoodločbi« narodov, ki so ostala le mrtva črka, si je naše ljudstvo bolj jasno formuliralo »samoodločbo«. Možje in mladeniči v Trebnjah n. pr. so podpisali izjavo: »Zahtevamo svobodno Jugoslavijo, kjer bomo Slovenci, Hrvatje in Srbi sami odločevali o svoji usodi.«

Pod reklom:

»... in bodo združili otroci
slovanski se v rod velikanski,
sovražnikom v strah...«

sta podpisali jugoslovansko deklaracijo občini Obrež - Grabe pri Središču.

V naslednjem podamo nekak statističen pregled podpisov za deklaracijo. Pri tem se oziramo le na obe slovenski deželi, Kranjsko in Štajersko, ki sta prišli v jugoslovansko državo. Ogromna množina izjav je došla tudi iz Dalmacije in otokov, manj iz Banovine. V Slovenski Krajini (Prekmurju) so madjarske oblasti onemogočile nabiranje podpisov za Jugoslavijo. Nekaj teh izjav s podpisi je menda ostalo v raznih uredništvih in se razgubilo. Iz obmejnih krajev na Štajerskem so došli podpisi:

Iz r a d g o n s k e okolice:

Močno ponemčena župnija A p a č e	105
Sedaj izgubljeni D e d o n j c i	75
Sedaj izgubljeni Ž e t i n c i	100
Gornja Radgona z mestom Radgono	213

Pomisliti je, da je v teh krajih nemški pritisk bil posebno hud in ni bilo varno zbirati podpisov za jugoslovansko deklaracijo.

V c m u r e š k e m sodnem okraju se je občina Velka izjavila za deklaracijo, v mariborskem okraju so se med obmejnimi in pod nemškim vplivom stoječimi občinami odlikovale zlasti: Št. Ilj - Cirknica s 385 podpisi, Kamnica 655, Selnica - Ceršak ob Muri 598, Sv. Križ nad Mariborom 222, Vurmat 34; v l i p n i š k e m Remšnik - Gradišče - Vel. Boč 236.

Najvažnejše so bile pač izjave občinskih zastopov, Na Štajerskem so podpisale občine deklaracijo po političnih okrajih:

Brežice	40	($\frac{2}{3}$ vseh občin)
Celje	44	(nad $\frac{2}{3}$ vseh občin)
Konjice	14	($\frac{1}{2}$ vseh občin)
Ljutomer	26	(nad polovico)
Maribor	74	(blizu polovica)
Slovenjgradec	17	(in župani kmetskih
Vseh občin skupaj	215	občin slovenjgraškega in šoštanjškega sodn. okraja).

Pomniti je, da je na Štajerskem mnogo občin bilo v nasprotnih rokah, zlasti je marenberški okraj z malimi izjemami bil popolnoma pod oblastjo marenberških zagrizenih nasprotnikov.

Od drugih korporacij zavzemajo častno mesto izjave dekanjske duhovščine. Razen obeh mariborskih in konjiške dekanije so podpisali polnoštevilno deklaracijo duhovniki vseh dekanij in posebej mariborski bogoslovni profesorji. Znano je, da je rajni škof dr. Napotnik bil vnet habsburgovec, a glede akcije za jugoslovansko deklaracijo je bil popolnoma pasiven; ni aktivno nastopal zanjo, a je tudi ni oviral. Misliło se je, da bo zažrmel, ko so bogoslovni profesorji podpisali deklaracijo, a do njegove smrti ni bilo moči zvedeti, kako je sodil o tem.

Od okrajnih zastopov so deklaracijo podpisali 4: Kozje, Šmarje, Šoštanj, Vransko. Nekateri okrajni zastopi so bili razpuščeni, mnogi so pa bili vsled umetnega volivnega reda v nasprotnih rokah.

Od krajnih šolskih svetov imamo podpise iz naslednjih krajev: Kozje, Mala Nedelja, Št. Pavel ob Voljski, Slovenjgradec - okolica, Studenice pri Poljčanah, Turje pri Hrastniku in Žiče. Razen tega od učiteljstva kozjanskega okraja in učiteljskega zbora v Dolu pri Hrastniku. Poleg teh še nekaj posojilnic, kmetijskih zadrug, bralnih in izobraževalnih društev, požarnih bramb i. dr.

Zasebnih podpisov mož, mladeničev, žen in deklet so dali posamezni okraji (všteti niso duhovniki in drugi, ki so se podpisali kot korporacije):

Brežice	5.822
Celje	29.768
Konjice (okraj je dokaj majhen)	1.435
Ljutomer	6.450
Ptuj	12.748
Maribor	9.859
Slovenjgradec	5.956
Skupaj	<u>72.038</u>

Med temi so tudi goriški begunci. Najbolj zavednega se je pokazal celjski okraj, častno število je dosegel tudi Ptuj, kar je tem važnejše, ker je tu bil sedež nezaslišane »Štajerčeve« hujskarije.

K r a n j s k a dežela se je tokrat izkazala kot matica slovenstva. Podpisovanje deklaracije je imelo tu nekoliko drugačen pomen kakor v cbmejnih, v neprestanih narodnih bojih

stoječih krajih. Kranjski podpisni so bili predvsem obsodba razdiravne politike dr. Šusteršiča in pa izraz solidarnosti z obmejnimi brati.

Važno količino podpisov so na Kranjskem dale občine, katerih je podpisalo izjavo 189. Zasebnih glasov je dala Kranjska 28.327. Posebno dobro je zastopan kamniški okraj in pa Dolenjska. Ker je Notranjska že spadala k ožjemu vojnemu ozemlju, je podpisovanje tukaj bilo zelo težavno ali celo nemogoče.

Vsekako bo bodoči zgodovinar lahko štel pokret za majsko deklaracijo in za ustanovitev jugoslovanske države med najsvetlejšje pojave v zgodovini našega narodnega življenja. Navdušenje je bilo veliko in splošno, pa brez fantastičnega in nasilnega sanjarstva. Ves pokret preveva zdrav ljudski realizem, požlahtnjen z umerjenim idealizmom, slonečim na globokem ljudskem pravnem čutu, ki hoče vsakomur svoje. Ako bi ta čut po brezdušnih državnih krmilarjih bil prevaran, bi to pomenilo najhujšo krizo jugoslovanske ideje in slovanske solidarnosti.

PREGLEDI.

ACTION FRANÇAISE.

(2. članek.)

Dr. J. Fabijan.

Non possumus.

Na papežev nagovor v konzistoriju 20. decembra, v katerem je sv. oče rekel jasno in odločno: Non licet, je AF odgovorila prav tako odločno: Non possumus.¹ Sedaj je jasno, pravi časopis, da hočejo ubiti AF, da so proti rojalizmu, da žele na vsak način, naj se katoličani oklenejo republike. Razlogi, ki jih je papež ponovil, ne zadenejo AF. Nikoli ni v redu idej in namenov ta stavila politike nad vero. »Politique d'abord« pomeni le, da je v praktičnem delu, v razmerah, ki vladajo, treba v prvi vrsti politične organizacije, političnega dela, da pridemo do ozdravljenja razmer. To je sredstvo za dosego namena, obnove Francije v vsakem oziru. Sredstvo je treba rabiti najprej, da dosežemo namen². AF da tudi ni nikoli religije podrejala int-

¹ L'Action Française 24. dec. 1926; gl. D. C. 17. 172 sl.

² To more biti resnično. Zmota je v tem, in lahko nevarna v versko-moralnem oziru, da se smatra to sredstvo kot absolutno, neobhodno potrebno, pa je morebiti po svoji naravi le relativno, kontingentno. To podarjajo papeževe izjave in to vsebuje tudi načelo samo, da so katoličani

resom politike, ni postavljala vere v službo političnih koristi. Tretji razlog pa sta osebi L. Daudeta in Ch. Maurrasa. Ta hoče sveti oče izključiti kot pisatelja raznih publikacij proti veri in morali. Zakaj je vprav ta dva izbral med mnogimi, ki so hujši, slabši ko ta dva, ki sta cerkvi izkazala mnogo uslug? Ch. Maurras je s svojim delom mnoge mlačne katoličane na novo zbudil veri, pripeljal neverne vsaj do spoštovanja religije in celo do popolne vere. Pod vodstvom teh dveh mož je AF napravila vse. In to je po zatrdilu odličnih cerkvenih dostojanstvenikov veliko: kar je v Franciji poštenja in poguma, je v zvezi z AF. Proti njej je mala sovražna četa krščanskih demokratov, različni »romarji« iz Biervillea³, modernisti iz hiše »Bloud«⁴, časopisarji v Action populaire⁵ in še nekateri drugi posamezniki.

Jasno je torej sedaj, kaj namerava cerkvena oblast: uničiti AF, zatreti njeno politično gibanje. Ne gre za vero in moralo, gre le za politiko. Časopis L'Action Française pa ni katoliški list; nobena cerkvena oblast ga ni ustanovila in od nobene ni dobil posebnega poslanstva. Svojo odgovornost in svojske dolžnosti ima nasproti vsem, ki mu sledijo. Eden izmed bistvenih njegovih naukov pa je: spoštovanje do sv. stolice, priznanje pravic katoliške cerkve. V tem so edini pristaši AF, in sicer obojni: verni in neverni. Vendar ni njen namen ta, da bi se pri njej učili katoličani svojih verskih dolžnosti. A v političnih vprašanjih se papež more motiti; more se zgoditi, da je nezadostno poučen; dostopen je raznim spletkam, more tudi ukreniti kaj škodljivega. V tem oziru se lahko AF sklicuje na teološko delo Dictionnaire apologétique⁶. Katoliški voditelji AF v isti izjavi podarjajo, da so bili pripravljani na resno svarilo papeža in škofov poskrbeti za sredstvo proti vsem intelektualnim in moralnim nevarnostim, ki bi njim in mladini pretile od ustroja in načina AF⁷. A vse to ima sv. stolica za neoportuno. Tako se je pokazalo, da sv. stolica s pomočjo verskih sredstev zasleduje političen namen. Papež sam govori o velikem pomenu fašističnega režima za Italijo, toži pa nad nasiljem proti duhovnikom in katoliškim ustanovam. A AF je prav

svobodni, kar se tiče mišljenja o obliki vlasti. To je po mojem mišljenju velika razlika med papeževimi izjavami in nazori AF, katere pa AF ne more uvideti ali pa se je ne želi dotakniti.

³ Kraj, kjer je M. Sangnier župan in kjer se je vršil v l. 1926. tudi mirovni kongres.

⁴ Založba v Parizu.

⁵ Organizacija za socialni študij in delo, ki so jo začeli jezuitje l. 1903. v Reimsu in ima sedaj sedež v Vanvesu poleg Pariza. Izdaja časopis Dossiers de l'Action populaire. Prim. G. Goyau, L'effort catholique dans la France d'aujourd'hui. Paris 1922, str. 129 sl.

⁶ Večkrat se je sklicevala AF na članek, v katerem se govori o indirektni oblasti papeževi. Urednik tega dela Adh. d'Alès je protestiral, da je iztrgala AF nekaj stavkov iz celotnega nauka, ki je poleg tega namenjen katoličanom, smatrajočim za dolžnost pokorščino papežu. Cfr. D. C. 17, 157.

⁷ Imeti duhovnega svetovalca pri skupinah AF, v katerih je dosti katoličanov, ustanoviti posebno skupino za katoliško mladino v okviru AF, upostaviti na inštitutu zopet stolico »silaba«, ki bi jo prevzel od škofa pobleščen duhovnik; gl. D. C. 17, 169.

tako potrebna za blagor Francije, je pa z dejstvi že pokazala, da brani svobodo katolicizma. Če bi katoličani sedaj ubogali sv. očeta, bi napravili greh, ki je velik kakor umor očeta. Teга ne morejo storiti. Če ne ubogajo, ostanejo dobri katoličani, če ubogajo, nehajo biti dobri Francozi, in sicer v času, ko Francija najbolj potrebuje pogumnih sinov. Bili bi izdajalci domovine. To nočejo postati. Zato ne morejo ubogati, čeprav je bridko zanje, da so nepokorni svojemu očetu. Tudi neverni somišljeniki čutijo bridkost, ki navdaja verne katoličane, a tudi oni morajo izjaviti: Non possumus. Nihče nima pravice zahtevati od AF, da bi spremenila svoj nacionalni smoter, svojo pravilno metodo in svoje voditelje. Nihče tega tudi ne bo dosegel⁸.

Na indeksu.

Dne 29. decembra 1926 je bil objavljen dekret kongregacije sve-tega oficija, ki obsoja nekatera dela Ch. Maurrasa in list L'Action Française. Dekret ima dva datuma: 29. jan. 1914 in 29. dec. 1927; novejši datum prav za prav velja le za del odloka, s katerim se obsoja list L'Action Française, ki kot dnevnik l. 1914. še ni izhajal, in pa za čas formalne objave, dočim ima glavni del dekreta svojo pravno eksistenco že od l. 1914. Že v seji kongregacije indeksa 15. jan. 1914 so vsi konzultorji soglašali, da so štirje spisi Ch. Maurrasa: Le Chemin de Paradis, Anthinéa, Les Amants de Venise, Trois idées politiques, res prav slabi (vere pessima) in zato vredni obsodbe. Tem je treba prišteti tudi spis L'Avenir de l'intelligence. Nekateri konzultorji so bili mnenja, da spadata v to vrsto tudi deli La politique religieuse in Si le coup de force est possible. V seji 26. jan. 1914 pa je kardinal prefekt kongregacije⁹ sporočil, da mu je sv. oče Pij X. v razgovoru o tem predmetu povedal, da je dobil mnogo prošenj od najodličnejših mož, naj se proti Maurrasovim spisom ne postopa; zato da res nekoliko omahuje. Določil je pa nazadnje, naj kongregacija popolnoma svobodno razpravlja o tem, da si pa pridrži odločitev, kdaj naj se dekret objavi. V tej seji so člani kongregacije sklenili, da knjige, ki so bile že označene, zaslužijo cenzuro, prav tako tudi dvomesečna revija L'Action Française. Knjige so resnično pogubne. Poudarja se še posebno okolnost, da je skoraj nemogoče, odvrniti drugače mladino, da ne bi čitala knjig pisatelja, ki ga v politiki in književnosti slavijo kot prvega in je voditelj onih, od katerih pričakuje rešitve domovine.

Ko je tajnik 29. jan. 1914 sporočil sklep kongregacije, je Pij X. odločil, da so dela prepovedana, kakor jih je kongregacija prepovedala, čas objave dekreta pa bo sam naznanil; če bi se postopanje proti tem spisom radi kake nove okolnosti zopet kdaj pričelo, se tisti dekret objavi z današnjim datumom. Tudi Benedikt XV. se je zanimal

⁸ V naknadni izjavi še zavrača AF predlog, naj bi se osnovala zveza katoličanov, ki bi stala na lojalnem stališču nasproti republiki. Nikjer ne bodo somišljeniki AF sodelovali, če se ne bo spoštovalo njihovo politično prepričanje, nobene organizacije ne bodo podpirali. D. C. 17, 177.

⁹ Prefekt kongregacije indeksa je bil takrat kardinal della Volpe, tajnik pa p. Tom. Esser O. Pr.

za to zadevo. Ko mu je tajnik sporočil zgodovino, je potrdil obsodbo ali odložil objavo dekreta, ker radi političnih strasti med vojno čas ni bil primeren. Pij XI. pa je sedaj odločil, naj se dekret Pija X. objavi. Obsodba pa se raztegne tudi na časopis L'Action Française, ki ga izdajata Ch. Maurras in Léon Daudet. En razlog te obsodbe, ki ga dekret omenja, je pisava tega lista v zadnjem času, ki je naperjena proti sv. stolici in papežu¹⁰.

Dekret je bil poslan kardinalu Andrieuju tudi osebno in Pij XI. je obenem napisal pismo, v katerem je izrazil priznanje kardinalu za njegovo sodelovanje pri tem važnem vprašanju ter podčrtal nekatere važne točke iz zgodovine dekreta. Odlok razblinja, pravi papež, legendo o stališču Pija X. v zadevi AF. Dokumenti, objavljeni v tem dekretu, so prišli v roke papežu šele neposredno pred konzistorijem. Vzrok, da jih je bilo težko najti, je v okolnosti, da se je l. 1917. kongregacija indeksa spojila s kongregacijo sv. oficija in so bili torej tudi dokumenti združeni. A papež je imel občutek, da ni bilo mišljenje Pija X. nasprotno njegovemu. Pij X. je bil namreč preveč antimodernist, da bi ne bil obsodil te posebne vrste političnega modernizma, teoretičnega in praktičnega. Ta občut potrjujejo sedaj dokumenti, ki so jih dobili. Lahko se razloži, zakaj sta Pij X. in Benedikt XV. odložila objavo dekreta, a noben pritisk ni Pija X. odvrnil od tega, da je potrdil obsodbo kongregacije. Zdi se mu, da je božja previdnost imela v tej zakasnitvi pri iskanju važnih dokumentov namen, da je sedaj sam osebno preštudiral to važno vprašanje, in pa tudi, da se razodenejo misli iz mnogih src. Te misli so se tudi v resnici razodele: Vidi se, da mnogim popolnoma manjka pravilna ideja o avtoriteti papeža in sv. stolice, o njegovi kompetenci, soditi o obsegu in predmetu svojega učenja; manjka tudi popolnoma duh pokorščine ali vsaj spoštovanja. Razodel se je duh nasprotovanja in upora; pozabili so resnico ali jo prezirajo in širijo obrekovanja in izmišljotine. To mišljenje, ki se je razodelo, je bilo tudi odločilno za obsodbo lista L'Action Française. Tudi knjige Ch. Maurrasa ostanejo obsojene, čeprav jih je med tem časom pisatelj deloma popravil. Znova poudarja papež svojo ljubezen do sinov francoske domovine, posebno do njene mladine. Moral je razžalostiti nekatere, ako je hotel zadostiti težki odgovornosti, ki jo ima za zveličanje njihovih duš¹¹.

Klic škofov.

Pariški kardinal Dubois je 18. jan. 1927 izdal formalen odlok, ki so ga podpisali tudi pomožni škofje in vseh šest škofov pariške cerkvene province. (Z ozirom na obsodbo spisov Ch. Maurrasa in časopisa AF in z ozirom na to, da je papež govoril kot poglavar cerkve in tako uporabil svojo duhovno oblast v stvari nauka, morale in discipline, z ozirom na to, da so ta papežev nastop krivično razlagali kot »političen manever« in s tem krivično dolžili sv. stolico,

¹⁰ A. A. S. 1926 št. 13.

¹¹ A. A. S. 1927 št. 1.

odrejujejo škofje: Dekret obsodbe velja kot uradno objavljeno; nanovo objavljajo prepoved Pija XI. glede čitanja, razširjanja, naročanja lista, kakor je danes urejeno. Ti dve prepovedi vežeta sub gravi duhovnike in vernike. Noben duhovnik v škofiji nima pravice ne pri spovedi ne izven spovedi te prepovedi razreševati¹².

Proti koncu meseca februarja so francoski škofje poslali v Rim vdanostno izjavo v zadevi AF. Podpisali so jo 104 škofje¹³. Nanjo je kardinal Gasparri odgovoril, da je sv. oče sprejel z velikim zadovoljstvom to izjavo.

Škofje, ki so takoj od začetka objavljali svojim vernikom odloke sv. stolice in jih tudi tolmačili ter navajali vernike k spoštovanju in pokorščini¹⁴, so sedaj izdali skupno slovesno izjavo tudi za vernike¹⁵ z namenom, da odmeva glas sv. očeta in da branijo njegovo misel pred krivičnim razlaganjem. Hočejo pa tudi slovesno poudariti, da so vedno zvesti svoji patriotični misiji. Ponovijo še enkrat razloge za obsodbo AF¹⁶.

AF je vedela, da se pripravlja skupna poslanica škofov, in je v februarju priobčila več člankov, ki so izzveneli v nujno prošnjo, naj se škofje varujejo nastopa proti AF. Charles Maurras opozarja, da je AF edina, ki varuje v Franciji red in mir. Samo nje se tudi revolucionarni diktatorji boje, nimajo pa nobenega strahu pred krščanskimi demokrati, ligaši katoliške zveze (Fédération nationale catholique) in verskimi organizacijami. Zopet očita, da je boj proti AF politično delo Brianda s sodelovanjem nuncija. Upa, da ne bo prisiljena Francija zaklicati enkrat podobno kakor Jeanne d'Arc na grmadi: Škofje, škofje, radi vas moram umreti!¹⁷ V članku »Rome et la France« s podpisom L'Action Française je izražena osuplost in dvom, da bi mogel Vatikan pritiskati na episkopat, naj izda skupno izjavo, prav tako se mu zdi nemogoče, da bi v času, ko se nemška propaganda širi v Alzaciji in Loreni, mogli francoski škofje napraviti poskus, da se razderejo edine sile reda v državi¹⁸.

Ko je izjava škofov izšla, jo je list L'AF takoj priobčil, dodal pa svoje opombe. Kratkotako taji vsa dejstva, vse dokaze, ki so bili zbrani v škofovski poslanici proti AF. Vendar pa se izraža mnogo

¹² D. C. 17, 273. Ta odlok je bil prečitan v vseh cerkvah in kapelah pariške province 23. jan. 1927. Enake odredbe je izdal tudi episkopat cerkvenih provinc Sens, Reims, Cambrai. Škofje province Cambrai so razložili in opredelili v odloku ponovno predmet obsodbe. D. C. 17, 586—593.

¹³ D. C. 17, 707. Iz Vatikana je prišla želja po taki izjavi. Pravtam.

¹⁴ Le nekateri niso povsem točno umeli in izrazili papeževe misli.

¹⁵ La Croix 9. marca. D. C. 17, 709 sl.

¹⁶ Izjavo je podpisalo 5 kardinalov, 20 nadškofov, 90 škofov in 2 kapitularna vikarja. Podpisali niso titularni nadškof avignonski in škofa v Montaubanu in La Reunionu.

¹⁷ D. C. 17, 720.

¹⁸ D. C. 17, 721. — Poslanec abbé D. M. Bergey pa v svojem listu l'Action catholique poudarja, kako odločilne važnosti je, da so vsi škofje popolnoma solidarni v tem vprašanju. V kratkem času se bo potem pokazalo, kako važno je to bilo. D. C. 17, 721, 722.

bolj umerjeno kakor v odgovoru na papežev nagovor v konzistoriju. Tudi ne odgovarjajo katoličani iz AF osebno, ampak je podpisana AF.

Tudi belgijski škofje so sodili, da je potrebno, opozoriti v skupnem pastirskem listu duhovščino na papežev nagovor v konzistoriju in na odlok kongregacije sv. oficija.¹⁹

Vprašanje vesti.

Najvišjemu cerkvenemu organu za zadeve vesti, apostolski penitencijariji, je neki francoski škof stavil v zadevi AF več vprašanj: 1. Kako je treba ravnati s cerkvenimi osebami »in foro interno« (pri spovedi) ter »in foro externo«, ki ostanejo notorični somišljeniki, ligaši ali naročniki lista AF ali pa dajejo vernikom pogum bodisi s teološkimi izjavami bodisi drugače z besedami v občevanju, da čitajo AF ali pa list z darili vzdržujejo. Kaj je treba storiti z onimi duhovniki, ki dajejo odvezo bravcem L'AF ali voditeljem ligašem AF, ne da bi zahtevali sklep poboljšanja. Odgovor se glasi: opozoriti jih je treba na težko dolžnost pokornosti in jim ne dati odveze, dokler se resno ne premislijo in na primeren način ne popravijo pohujšanja. »In foro externo« pa naj jim da predstojnik ukor bodisi pred pričami ali privatno, če je njihovo ravnanje dokazano. More jih tudi kaznovati s prepovedjo duhovniških opravil (suspenzija) in spovedovanja, dokler ostanejo trdovratni²⁰. — 2. Kako naj ravnajo predstojniki semenišč z gojenci, ki ostanejo javno ali na tihem zvesti AF? Za spoved velja isti odgovor kakor v prvem slučaju, da se jim ne da odveza. »Pro foro externo« pa naj jih, ako se nočejo poboljšati, odpuste iz semenišča. — 3. Pravtako zadene vsakega vernika težka krivda ako ostane naročnik časopisa in ga kljub opominom ne odpove, ali pa širi gibanje za časopis, za zmotne nauke ali za voditelje AF ali pa trdovratno naprej podpira AF. Pri spovedi ne dobi odveze, na zunaj pa se smatra kot javen grešnik. K sv. obhajilu ne morejo vsi ti pristopati. Tudi člani katoliških organizacij: Katoliške narodne zveze (Castelnau), Zveze katoliške mladine in Zveze katol. skavtov ne morejo postati, dokler se ne poboljšajo. Vendar pa naj se škofje pri tem postopanju ravnajo po can. 2214 § 2. in naj kot pastirji z ljubeznijo nastopajo²¹.

Na vprašanje pariškega nadškofa, kardinala Duboisa, je sv. oče podelil francoskim škofom pravico, da smejo dajati dovoljenje za čitanje časopisa L'AF; to pa naj se zgodi le redko in iz važnih razlogov. Treba je, da tudi oni, ki imajo že splošno dovoljenje za čitanje prepovedanih knjig, posebej prosijo, ne zadostuje pravica, ki jo že imajo, ker so bile te knjige in časopis na tako slovesen način (tam sollemni documento) od sv. stolice prepovedane²².

¹⁹ D. C. 17, 585 sl.

²⁰ Codex iuris canonici can. 2308, 2309, 2310.

²¹ Acta Apostolicae Sedis 1927, zv. 4, str. 157.

²² A. A. S. 1927, št. 5, str. 185.

Z reskriptom penitenciarije je stališče cerkvenih oblasti nasproti AF tudi praktično jasno opredeljeno, francoskim katoličanom pa je nedvoumno označena resna dolžnost, da se osvobodijo vpliva časopisa, šole in voditeljev AF. Niso pa obenem vsi francoski katoličani svoj notranji boj za zmagó pokorščine nasproti papežu dobojevali. Pri nekaterih je kriza vesti postala še hujša. Nič čudnega! Saj je razumljivo, da se je težko ločiti od organizacije, ki je dostikrat pokazala svoj patriotizem. Vrhtega pa je velik del časopisja takoj od začetka papeževo intervencijo razlagal kot političen akt nasprotstva proti Franciji. Nič ni pomagalo, da je papež slovesno zatrjeval nepolitični značaj svojih odredb; voditelji AF so trdovratno vztrajali pri svojem mnenju. Nihče pa ne more siliti patriótičnega Francoza, da bi delal proti svoji domovini, nihče tudi nima pravice vmešavati se v notranje politične zadeve Francije²³. Umevno je, da je radi tega nastala pri mnogih katoličanih desorientacija, ki jim je oteževala izhod iz krize. Francoski škofje in papež so pripoznali žrtev, ki jo napravijo katoličani. Ko so bili zastopniki mladine iz vsega katoliškega sveta ob koncu l. 1926. v Rimu pri jubilejnih slavnostih svetega Alojzija in sv. Stanislava, je sv. oče francoske zastopnike sprejel 1. jan. 1927 v posebni avdiјenci ter jim zopet govoril o AF z željo, naj oni razširijo njegove besede v domovini. Po prisrčnih besedah, s katerimi jim je zatrdil posebno skrb in naklonjenost, je omenil, da je neke vrste nevihta zadivjala nad Francijo, posebno nad velikim delom njene plemenite mladine. Naj torej povedo doma, da sv. oče vedno moli, da bi vsi spoznali z živim prepričanjem, da je edina misel, edina želja papeževa, po vseh svojih močeh prispevati k resnični dobrobiti Francije od danes in za jutri²⁴. Še v nagovoru, ki ga je imel v marcu t. l. na voditelje in gojence francoskega semenišča v Rimu, je sv. oče to težavo priznal, a obenem je poudaril, da je pravi katoličan le oni, ki ostane s papežem in ne sledi raznim bajkam ter zapusti vse druge teološke avtoritete, če bi svetovale odpor²⁵.

Predvsem katoličani!

Več dam francoske aristokracije je po objavi dekreta, s katerim se prepoveduje list *L'Action Française*, podpisalo prošnjo, naj bi kardinal preklical svoj odlok. Omenjale so, da povzročá ta odlok njihovi vesti »nezaslužno trpljenje«, ker jih stavi pred alternativo, grešiti proti cerkvi ali pa proti patriotizmu. Kardinal jim je odgovoril, da te alternative ni. Z napačnimi razlagami in podtikanji so nekateri

²³ »Prepovedujemo tujcu, da bi se mešal v politične zadeve Francije.« Besede glavnega tajnika dijaške lige; gl. *Etudes* 190, št. 3, str. 273.

²⁴ *La Croix* 7. jan. 1927.

²⁵ D. C. 17, 899. — Raznašale so se govornice, da posebno nasveti dominikancev vzdržujejo odpor francoskih katoličanov, včlanjenih v AF. Zato so pa že februarja t. l. izšle razne izjave dominikancev iz toulouške province ter p. Janvierja in p. Th. Pèguesa, ki odločno zavračajo take trditve in izjavljajo, da obsojajo, kar papež obsoja, in ne dajejo nikakih nasprotnih nasvetov. D. C. 17, 669 sl.

zadevo tako zatemnili, da so zbegali mnogo katoličanov. A prepoved lista L'AF je dejanje, ki spada v kompetenco papeževega učiteljstva in motivi so verskega, moralnega in disciplinarnega značaja²⁶.

Osservatore Romano je 27. marca 1927 prinesel izjavo vdanosti, ki jo je podpisal večji del dam pariške aristokracije.

Tudi pri rojalističnih dijakih in dijakinjah je večinoma zmagala pokorščina. Msgr. Baudrillartu, rektorju katoliškega instituta v Parizu, so poslali izjavo vdanosti do cerkve in vedno bolj se podpisati te izjave množijo. »Predvsem katoličani, hočemo misliti in delovati katoliško.« Podvržejo se popolnoma papeževim odlokom, ostanejo pa še naprej prepričanja, da je monarhija za Francijo potrebna²⁷. Tudi dijaki iz Toulousa so sledili zgledu svojih pariških tovarišev²⁸.

H katoliški edinosti.

Francoski katoličani, zedinite se! To je pozitiven namen svetega očeta, ki ga je poudarjal v raznih svojih aktih glede AF. Treba je zapustiti AF, a s tem ni doseženo še nič pozitivnega. Zato naj iščejo skupne vezi, ki bi katoličane družila. V političnih naziranjih so svobodni, tudi ni mogoče pričakovati, da bi se v tem vprašanju moglo doseči v doglednem času soglasje. Možna in potrebna pa je edinstvena zveza katoličanov na verskem temelju. Boj za božje pravice katoliške cerkve, krščanskega zakona, družine, vzgoje, prizadevanje za odpravo proticerkvenih postav, to so stvari, ki morajo vsakemu katoličanu biti zelo važne in zato je v tem oziru možen enoten nastop. Zdi se, da zvezo, ki bi za ta namen družila vse francoske katoličane, Francija že ima; to je Fédération nationale catholique, ki jo vodi general Castelnau. Steje že 2½ milijona članov in prireja nedeljo za nedeljo velike shode, na katerih je vedno močnejši klic: Zahtevamo katoliške pravice! Ker je popolnoma nadstrankarska, bi mogla postati voditeljica francoskih katoličanov, čeprav so politično razdeljeni. Upamo, da se bo to tudi zgodilo²⁹.

Mnogokrat je Vatikan posegel v zadevo AF. Pij XI. je sam prevzel iniciativo takoj po prvem pismu kardinala Andrieuja in s tem tudi pokazal, kako važno se mu zdi, da katoličanom da načelno jasnost in jih praktično iztrga iz nevarnosti. Važna pa so načela, ki jih je sv. oče poudarjal, ne samo za francoske katoličane, ampak so smernice tudi drugim katoličanom za presojo podobnih pojavov. Katoličani ne morejo slediti brezvernim voditeljem v kulturnih vprašanjih, ne morejo ostati pod njihovim vplivom. Tudi ne morejo podpirati časopisja, v katerem se kaže sistem, ki je protikatoliški v socialnih, moralnih, religioznih vprašanjih. Absolutni nacionalizem je težka zmeta, ki pomeni povratek v poganstvo.

²⁶ D. C. 17, 283 sl.

²⁷ D. C. 17, 860.

²⁸ La Croix 4. apr. 1927.

²⁹ H. de Passage, Les dissentiments des catholiques français. Etudes, 190, str. 385 sl.

SLOVSTVO.

Izidor Cankar, **Uvod v umevanje likovne umetnosti**. Sistematika stila. Knjižnica Narodne galerije 2. 8°, 224 str. Izdala in založila Narodna galerija. V Ljubljani, 1926.

S pričujočo publikacijo NG smo Slovenci dobili prvi sistematični uvod v razumevanje likovne umetnosti, namenjen našim najširšim inteligenčnim krogom. Tozadevna vrsta tujih uvodov v gledanje in razumevanje slik, kipov in arhitektur je težko pregledna, vendar se slovenski, v kolikor je poročevalec zmožen izreči o tem sodbo, od njih bistveno razlikuje. O motivih svojega dela razpravlja avtor v predgovoru te knjige, ki se deli v dva dela, in sicer je glavni drugi del (Umetnina kot organizem, Sistematika stila), medtem ko prvi obsega uvodna poglavja, ki jih je avtor dodal zaradi večje jasnosti in ki govore o »raznih, nestilno sistematičnih razgledih na umetnost« (Predgovor).

Uvodna, v odličnem popularnem stilu pisana poglavja obravnavajo najprej razmerje današnjega človeka do umetnosti v nasprotju z onim v preteklosti (11—16), dalje neumetnostne vidike njenega presojanja (zgodovinske vrednote um. 18—34, starinske vrednote um. 34—38 in čisti umetnostno-zgodovinski vidiki kot so opis, kritika, lokalizacija in datacija materiala itd. 38—46), dalje že tudi umetnostne vidike, a samo v kolikor so estetsko subjektivna sodba in razmerje gledalca do umetnine ne glede njenih stilno sistematičnih možnosti (47—74). K tehtnim izvajanjem prvega dela ni nič pripomniti, kar bi stvari bistveno spremenilo; kvečjemu je reči to, da se str. 17. ne zdi srečno formulirana. Rembrandt se ne občuduje in ne plačuje drago zaradi platna in okvirov in enako ne mozaiki Svetega Marka, doževa palača in gotske fiale, temveč zato, ker je pač Rembrandt, in Henri Rousseau enako.

Drugi del je sistematičen in nosi naslov: »Umetnina kot organizem. Sistematika stila.« Izhajajoč iz raziskav Aloisa Riegla, Franza Wickhoffa in Heinricha Wölfflina je skušal avtor, kot pravi sam v Predgovoru, ustvariti sledeče: »Podpisani sem poizkusil one raziskave dopolniti, stilne znake strniti v sistem brez ozira na zgodovinski razvoj, tako ustvariti in nuce nekako slovnico umetnostnega oblikovanja, pokazati logičnost in organsko funkcionalnost njenih zakonov ter njih nujno zvezo s splošno človekovo duševnostjo.« Po pravici je kritika poudarjala važnost tega dejanja, zlasti z ozirom na izvedbo enotne terminologije, kateri cilj je tudi profesorju Cankarju bil v prvi vrsti v mislih; in kar se tiče stilsko-sistematskega dela dunajske šole, kateri prof. Cankar pripada, res z mirno vestjo lahko rečemo, da je to njen »prvi in dograjeni sistem stilne terminologije in vede v Evropi sploh«. Ni pa na splošno prvi v tem pomenu, v katerem ga razume pravkar citirana krilatica nekega kritika (dr. Vurnika), in zato smatram za potrebno ob tej priliki opozoriti na razprave Erwina Panofskega in Edgarja Winda v

»Zeitschrift für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft« 1920, 1924, 1925, ne da bi s tem kakorkoli hotel zmanjševati zasluge slovenskega znastvenika, temveč da se zadeva osvetli z objektivnega vidika brez vse umetnostno-žurnalistične navlake. Drugo, zaradi česar citiram tu oba nemška sistematika, je pa dejstvo, da so do tega trenutka bile zgrešene še vse primere s tujimi uvodi v umetnost, s katerimi je naša kritika slovenskega primerjala, dočim je edino pravilni primerjalni material do danes samo zgoraj citirani, kar je, stvarno vzeto, avtorju naše »Sistematike« gotovo v večjo čast nego vse, kar se mu površno podtika. Izhajajoč iz tega dejstva, si poročevalec dovoljuje nekaj pripomb, a prepušča vso glavno debato sposobnejšim glavam naše umetnostne zgodovine in teorije.

V glavnem imamo v Cankarjevi knjigi opravka z dvema sistemoma, z Wölfflinovim in Dvořákovim. Delež obeh bi najbolje označil na ta način, da stilska sistematika v ožjem in edino možnem zmyslu, to je; poglavje o oblikovanju telesnosti (104—172), o oblikovanju prostora (192—197) in o figuralni kompoziciji (198—218) koncem koncev in kljub divergencam vodi k Wölfflinu in posredno k Rieglu (Riegllove precizacije problema pa v knjigi ne najdem), medtem ko nas začetno poglavje o predmetu in snovi (77—103) vodi k Dvořáku. Ne glede na to, ali je kontaminacija teh dveh, v bistvu vendar tako nasprotnih si sistemov pravilna ali ne, nam daje še prav posebno misliti dejstvo, da so problematična izvajanja o predmetu in snovi dejanska substrukcija prave sistematike, kar ne bi smela biti. Sistematika stila je zame terminologično v nižjo kategorijo prenesena sistematika umetniških (ne: umetnostnih) problemov, katere slovenski »Uvod« z neplodnim deduktivnim postopanjem žal obide, namesto da bi jih pokazal. S Panofskym in Windom predmeta in snovi ne smatram za umetniški problem, temveč za predumetniško nalogo, ki jo je iz vsake sistematike stila kot za stil absolutno irelevantno izločiti. Sistematika stila se za vsakogar, ki pri umetnosti govori o umetnosti in ne o splošni človekovi duševnosti, začenja natanko pri antitezah; haptičen — optičen, ploskovit — prostoren, parataktičen — združen (zelo neroden izraz) itd. in isto bi mogli reči tudi o slovenskem »Uvodu«, da ni nesrečnega prvega poglavja, ki krši avtonomijo fenomenalno-vizualnega področja. S predmetom in snovjo stopi um. zgodovinar na obmejni teren in zato so vsi tozadevni zaključki bolj ali manj problematični; ima namreč opravka z etnologijo, verstveno, socialno, splošno kulturno zgodovino itd. Mislim, da si ne bomo navzkriž: irski evangelist sl. 22 je gotovo primer tako zvanega »idealističnega« stila; toda najmanj tako močna, če ne še bolj nego njegov idealizem, je zame keltska likovna tradicija. Zasedovati jo v predkrščanski čas, tu ni naša naloga. Drugod je upoštevati veliko razliko med severom in jugom baš v snovnem, literarnem oziru, ki je končno le razlika v različnih kulturnih substancah severa in juga in ne razlika stilskih form. Nobenih enostranskih zaključkov ne dovoli, tako je velika. Realističnih, idealističnih in naturalističnih snovi na sebi dalje sploh ni in je zato prizor, ko učenca prevzemata osliclo sl. 16, str. 174 prav toliko prvo kot drugo kot tretje in zelnik v solncu enako. Prvo kot drugo kot tretje le s stališča izvestnih sistemov in naziranj, ti pa z umetnostno vedo in teorijo danes nimajo nobenega opravka. Zato je jasno, da »idealistična« snov ne poudarja nič, absolutno nič (87) in bo Indijec v pelikanu (101) videl samo ptiča, ne bo mu pa pomenil ljubezni božje. Ves problem je s resnično čisto drugje. Vidiki, s katerimi avtor »Sistematike« tu in drugod operira, so vidiki tako imenovane »vede o duhu« (Geisteswissenschaft), katerih aplikacija na umetnostno zgodovinsko gledanje je zlasti zasluga dunajske šole Dvořákovce. Kakršnokoli naj je že naše stališče napram njej, danes zapada ta struja preteklosti in nemara je njen facit manjši, nego se je zdelo. V bistvu namreč je to le nova izdaja starega Burckhardta. A vseeno ji tudi ni odrekati izvestnih

zaslug za um. znanost in tako je ena njih drugačna raba pojmov idealizem, naturalizem in realizem, uvedena tudi v slovenski »Sistematiki«. Namesto starega empirično - psihološkega (Deri, Naturalismus, Idealismus, Expressionismus) se rabi zdaj spoznavno - teoretični, ki je v ostrem nasprotju n. pr. tudi s klasicističnim pojmom id., nat. in real. Dalje je zasluga te struje, da je osvojila za znanost celo vrsto še neobravnanih epoh um. zgodovine. Itd. V stilni sistematiki pa njeni vidiki nimajo, oziroma ne bi smeli dobiti mesta: stil namreč ni človek (222) in stil tudi ni doba (223). Kaj je stil in kaj ni stil in kakšna je njegova sistematika, to sta pa, izhajajoč od edino prave precizacije problema pri Rieglu, pokazala Panofsky in Wind, z boljšimi razlogi, pa če se prav z njunimi rezultati marsikje ne ujemam.

Na teh psevdostilskih substrukcijah prvega kapitlja temelji, kakor rečeno, ves pravi, sistematični del in menda je že iz dosedanjih opomů postalo dovolj jasno, čemu imamo tu ugovarjati. To je, ako zdaj izvzamemo slabost deduktivnega postopanja, penetracija stilske sodbe s spoznavno teorijo, aplikacija poedinih torm mišljenja na one gledanja. Drugi naj raziskujejo, v koliko velja to postopanje s historičnega vidika; s stališča umetnostne teorije to principijelno ni upravičeno, ker se s tem kršijo pravice sistematike, in zanjo menda vendar gre v prvi vrsti. Namesto »Uvoda v umevanje likovne umetnosti« bi zato načelno rajši imel »Uvod v gledanje« ali slično in imam zato jako močne razloge v avtorjevih popisih sl. 18 str. 84 sl. in sl. 20 str. 90 sl. Ali ne govori tu pisatelj mimo lesoreza in mimo slike? Jaz vsaj ne vidim ne na prvem ne na drugi nič tega, o čemer se tam piše. In mimo slike bo gledal tudi »razumevalec«! In tako v knjigi, dasi ne v istih očitnih merah, še večkrat. In drugo, kar je treba z ugovorom konstatirati, je presenetljivo dejstvo, v kako močni obliki je mogla na tem neeksaktnem temelju vstati k življenju stara trodelba umetnine v formo, snov in vsebino. Da, da! Trodelba umetnine v formo, snov in vsebino, kar poudarjam izrečno, ker je ne zakrije niti najspretnjše retuširanje. Toda iz nje bo treba izvajati konsekvence in formulirati naslov; »Umetnina kot organizem« in »Sistematika stila« se namreč ne prenašata, ker drugo ta knjiga ni.

Za vprašanje stilske terminologije je pomen »Sistematike« danes še problematičen ne samo radi dejstev, ki smo jih tu podčrtali, ampak je še tudi cela vrsta stvari — in celo jako važnih, — ki jih ne obravnava. Da omenim samo barvo, neupoštevajoč ono mesto v Predgovoru, ki to opravičuje. Kaj more biti »Uvodu v umevanje likovne umetnosti« lažjega nego govoriti o barvi pri brezbarvnih reprodukcijah. Če se to ni zgodilo, mora biti vzrok drugje. Za terminologijo bo ta knjiga zato važna samo, kolikor bo pobudila debate.

K ostalemu imam pripomniti sledeče: sl. 24 in 25 nista striktna primera k tekstu, zato slabo izbrani. Str. 195. je čudna definicija reliefa. V enem izmed dosedanjih poročil o knjigi (dr. Saria) je padla beseda pro domo, katero podpišem, sicer ne zato, ker imam po nezavidljivem naključju več posla z arheologijo nego z umetnostno zgodovino, temveč zato, ker si nauka o stilu brez antike, katerekoli, sploh ne morem misliti. Še celo pa ne, če moram namesto nje zaradi nekih nerazumljivih tendenc po modernosti gutirati moderen kič (z izjemo sl. 37).

Rajko Ložar.

P. n. naročnikom.

Vsled nepričakovanih ovir se je ta zvezek za tri tedne zakesnil. Prihodnji zvezek, zadnji tega letnika, izide v prvi polovici avgusta.

Uredništvo.

Gradivo

za zgodovino Slovencev v srednjem veku, 5. zvezek, je do malega dotiskano in pride v jeseni na knjižni trg.

»Čas«, znanstvena revija »Leonove družbe« v Ljubljani, izhaja v l. 1926/27 (XXI. l.) kot dvomesečnik v letnem obsegu najmanj 20 pol.

Naročnina za XXI. letnik znaša 60 Din, za dijake 40 Din, ako se jih naroči najmanj 10 pod skupnim naslovom. Ustanovnikom, ki to izrečno žele, se všteje v naročnino 10 Din. Naročnina naj se pošilja po priloženih položnicah ali po poštnih nakaznicah. Uprava »Časa« je v Ljubljani v Jugoslovanski tiskarni, kolportažnem oddelku. »Leonova družba« ima pri poštni hranilnici, podružnici v Ljubljani, račun št. 10.433. Naročnina za inozemstvo znaša 70 Din.

Uredniki so: Dr. Fr. K. Lukman, univ. prof., Ljubljana, Marijanišče; dr. Jos. Mal, ravnatelj, Ljubljana, muzej; dr. Fr. Stelè, konservator, Ljubljana, muzej.

Za »Leonovo družbo« kot izdajateljico in za uredništvo je odgovoren prof. dr. F. K. Lukman, za Jugoslovansko tiskarno ravnatelj Karel Čeč.

Opomba: Ponatis razprav in člankov iz »Časa« je dovoljen samo z vednostjo in dovoljenjem uredništva ter navedbo vira.

Prejeli smo sledeće knjige:

Bergson, A.: Materija i memorija. Ogled o odnosu tela i duha. (Cir.) Beograd 1927, Geca Kon.

Cankar Ivan: Zbrani spisi. V. zvezek. Uvod in opombe napisal Iz. Cankar. Ljubljana 1927, Nova založba.

Cieszyński, X. Nik. L.: Roczniki katolickie na rok Pański 1927. Poznań 1927.

Jahrbuch der angewandten Naturwissenschaften, XXXIII. Jahrgang. Freiburg i. B. 1927, Herder & Co.

Kelemina, J.: Literarna veda. Pregled njenih ciljev in metod. Ljubljana 1927, Nova založba.

Kratochvil, J.: Meditace věků. Díl I: Filosofie starověka. Brno 1927, Barvič & Novotný.

Misli i pravila za život (1000 aforizama). Sarajevo 1926. Nakl. Bibl. Uzgajateljs.

Mitrović, T.: Ilustrovani poljoprivredni rečnik. Svezka 1. Beograd 1927, Srpsko Poljoprivredno društvo.

Mrkun, A.: Alkoholno vprašanje. Ljubljana 1927.

Popović, D.: Izvoljski i Aehrenthal. Diplomatske uspomene iz aneksione krize. (Cir.) Beograd 1927, Geca Kon.

Poštanska štedionica, Poslovni izveštaj za 1926. god. Beograd 1927.

Stanić, St.: Marija v senci naših dni. Šmarnice. Gorica 1927, Katol. knjigarna.

Uratnik, Fil.: Poročilo delavske zbornice za Slovenijo za l. 1925. in 1926. Ljubljana 1927.

Veber, F.: Idejni temelji slovanskega agrarizma. Ljubljana 1927, Kmet. tisk. zadruga.

Vidović, M.: Dvije kulture. Sarajevo 1926, Nakl. Bibl. Uzgajateljs.

Vidović, M.: Društvena dekadencija. 2. izd. Sarajevo 1926.

Vilhar, A.: Srbohrvatsko-slovenski slovar. Ljubljana 1927, Jugoslovenska knjigarna.

Vindex: Homoseksualnost, Džepna knjižnica 5. Zagreb 1927.

Zimmermann, St.: Psihologija za srednja učilišta. Zagreb 1927.